

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	1
2. Päihdyttävien aineiden määritelmä	3
3. Valvonta ja tarkastustoiminta	4
3.1 Vangin käytössä olevien tilojen tarkastaminen.....	4
3.2 Erytistarkastus.....	5
3.3 Tarkastaminen rangaistuslaitoksen alueella.....	5
3.4 Vangin yhteydet laitoksen ulkopuolelle.....	6
3.5 Käytännön näkökohtia.....	9
4. Vangin tarkastaminen	11
4.1 Tulotarkastus.....	11
4.2 Henkilöntarkastus.....	12
4.3 Henkilönkatsastus.....	12
4.4 Tutkintavangit.....	13
4.5 Vangin eristäminen kehon sisäistä kuljetusta epäiltäessä.....	13
4.6 Vangin eristäminen päihtymyksen takia.....	14
5. Henkilökunnan työturvallisuus	15
6. Päihderiippuvuus	17
6.1 Päihderiippuvuutta koskevat arviot.....	17
7. Huumeiden käyttötavat	20
8. Päihteinä käytettävien aineiden vaikutukset ja tunnistaminen	21
8.1 Hallusinogeenit eli aistiharhoja aiheuttavat huumausaineet.....	21
8.1.1 Kannabis eli hamppu.....	21
8.1.2 Muut hallusinogeenit.....	22
8.2 Keskushermostoa kiihottavat aineet eli stimulantit.....	24
8.2.1 Amfetamiini.....	24
8.2.2 Amfetamiinijohdannaiset.....	26
8.2.3 Kokaiini.....	26
8.2.4 Amfetamiinin ja kokaiinin terveyshaitat.....	27
8.3 Keskushermostoa lamaavat huumausaineet ja lääkeaineet.....	28
8.3.1 Opiaatit (oopiumi, morfiini, heroini).....	28
8.3.2 Huumaantumistarkoituksessa käytetyt lääkeaineet.....	30
8.4 Muut.....	31
8.5 Liuotinaineet.....	32
8.6 Anaboliset steroidit.....	33
9. Päihteiden käytön toteaminen	35
9.1 Päihtymystilan selvittäminen havainnoimalla.....	35
9.2 Päihteiden käytön toteaminen muulla tavoin.....	36
9.2.1 Virtsanäyte.....	36
9.2.2 Virtsatutkimus ja siihen vaikuttaminen.....	37

9.2.3	Virtsanäytteen lähettäminen varmistettavaksi:	38
9.2.4	Alcometer-tutkimus	39
9.2.5	Verikoe	39
9.3	Tutkintavangin päihtymystila	40
10.	Päihteetön laitos tai osasto	41
10.1	Suljetun laitoksen osasto	41
10.2	Avolaitos	41
11.	Päihdevalvonta erilaisten lupien ehtona	42
12.	Päihtyneen ensiapu	43
12.1	Tilannearvio ja hälyttäminen	43
12.2	Hätäensiapu	43
13.	Opastus päihdekuntoutukseen	45
14.	Lopuksi	49
	LÄHTEET	50
	LIITTEET	51

1. Johdanto

Vankeinhoitolaitoksen päihdestrategian ensimmäinen osa Toimintaohje vuosille 1999-2001 on annettu 27.1.1999. Päihdestrategian ensimmäinen osa on yleinen osa, jolla on tarkoitus viitoittaa ja antaa toimintaperiaatteita vankeinhoitolaitoksen päihdetyölle. Vuoden 1999 aikana laitokset laativat em. strategian ensimmäisen osan pohjalta omat konkreettiset toimintasuunnitelmansa, jotka vahvistettiin vuoden 2000 tulossopimusneuvotteluissa.

Laitoksen päihdestrategia koostuu neljästä toimintalinjasta:

1. päihteiden tarjonnan ja päihderikollisuuden ehkäisy,
2. päihteiden kysynnän ehkäisy,
3. päihteiden käytöstä aiheutuvien haittojen ehkäisy ja
4. päihdeongelmaisen vangin kuntoutusjatkumon turvaaminen yhteistyössä vangin kotikunnan kanssa.

Vankilan eri työntekijöiden yhteinen työ kattaa nämä kaikki neljä osa-aluetta. Tavoitteena on vangin selviytymisen parantaminen vankeusaikana sekä sellaisten olosuhteiden luominen, joilla voidaan tehdä tehokkaasti ja turvallisesti päihteiden vastaista työtä vankeinhoidossa. Vankikohtaisesti tavoitteena on aina vangin motivointi päihdeettömyyteen ja päihdehaitoista informointi sekä tarvittaessa hoitoon ohjaaminen, hoito ja kuntoutus ja hoitojatkumon turvaaminen vapaudessa. Hyvä päihdevalvonta luo perusedellytykset näiden tavoitteiden toteutumiselle.

Päihdevalvonta on osa kokonaisvaltaista vankilassa tapahtuvaa päihteiden vastaista toimintaa. Päihdevalvonnalla eli valvonnalla, tarkastuksilla ja päihteiden käyttöön puuttumisella pyritään erityisesti ehkäisemään päihteiden tarjontaa ja päihderikollisuutta.

Vangilla tulee olla mahdollisuus päihdeettömyyteen. Lisääntynyt vankilan sisällä tapahtuva päihteiden käyttö edellyttää henkilökunnalta valvontatoimien kehittämistä. Hyvä päihdestrategia edellyttää yhteisesti sovittuja toimenpiteitä kontrollitoimenpiteitten sekä kuntouttavan ja haittoja ehkäisevän päihdetyön osalta. Ilman tätä kolmiyhteyttä päihdestrategia ei toimi. Laitoskohtaisesti tulee selkeästi sopia pelisäännöt siitä, kuinka päihdetyön eri toimintalinjat kussakin laitoksessa toteutetaan.

Tarjonnan ehkäisy on laaja-alaista toimintaa

Tehokas päihdevalvonta on päihteiden tarjonnan ehkäisyn ydintoimintaa vankilassa. Huomiota on kuitenkin kiinnitettävä myös muihin tarjontatilanteeseen vaikuttaviin tekijöihin. Vaikuttamalla laitoksen ilmapiiriin, vankien omaan alakulttuuriin, toimintakäytäntöihin, ongelmavankien sijoittamiseen sekä esim. vierailukäytäntöihin voidaan ehkäistä sekä päihteiden tarjontaa vankilan sisällä että vankilasta ulospäin suuntautuvaa päihderikollisuutta.

Painopiste lähityöhön

Vankiloissa on viime vuosina kehitetty työskentelytapoja, joiden tarkoituksena on, että henkilökunta työskentelee lähempänä vankia. Tavoitteena on, että vartija järjestyksenpidon ja vartioinnin lisäksi suunnitelmallisesti ohjaa, opastaa ja tukee vankia sekä osallistuu vankia koskevien päätösten valmisteluun. Dynaaminen turvallisuus eli vangin hyvä tuntemus ja ongelmiin välittömästi puuttuminen lisää myös päihdevalvonnan tehokkuutta. Lähityön keinoin, vuorovaikutuksella vankien kanssa, voidaan myös ennaltaehkäistä riskitilanteita tai saada tietoa niistä ja näin ennakoivan valvonnan keinoin ehkäistä esim. päihteiden kulkeutumista vankilaan.

Yleisiin olosuhteisiin vaikuttaminen

Laitoksen sijainnilla, rakenteella ja koolla, vankien lukumäärällä ja laadulla, henkilökunta- ja vankikulttuurilla sekä toimintakäytännöillä ja erityisesti kontrollitoimilla voi olla vaikutusta siihen, missä määrin laitoksen vangit käyttävät päihteitä ja kuinka paljon heille kaupataan päihteitä. Päihteiden vastaisen työn niveltäminen kaikkeen vankeja koskevaan toimintaan, johdonmukainen puuttuminen sekä riskitilanteiden, vankien ja vierailijoiden kartoitus voivat tuoda esille yleisiä laitoksessa vallitsevia tekijöitä, joihin vaikuttamalla voidaan torjua päihteiden kulkeutumista vankilaan ja muuta päihteisiin liittyvää rikollisuutta.

2. Päihdyttävien aineiden määritelmä

Huumausainelain 2 §:ssä (1289/93) on huumausaineen määritelmä:

”Huumausaineena pidetään vuoden 1961 huumausaineyleissopimuksessa tarkoitettuja aineita ja valmisteita sekä psykotrooppisia aineita koskevassa yleissopimuksessa tarkoitettuja aineita ja valmisteita.”

Huumausaineasetuksessa (1603/93) on lisäksi säädetty huumausaineiksi luettavista kasveista. Huumausaineita käytetään myös lääketieteellisesti mm. (syöpäpotilaille ym.) kivun hoitoon. Tällaiset lääkeaineet on määritelty huumausaineasetuksessa. Lääkelaitos pitää luetteloja (huumausaineasetuksessa mainituista) huumausaineista ja huumausaineina pidettävistä lääkevalmisteista.

”Päihteellä tarkoitetaan alkoholijuomaa sekä muuta päihtymistarkoituksessa käytettävää ainetta” (Päihdehuoltolaki 1986/41)

Vankilassa alkoholin kuten muidenkin päihteiden käyttö on rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (128/95 RTL) nojalla kielletty.

Huumausaineiden lisäksi päihteillä tarkoitetaan mm. päihtymistarkoituksessa käytettäviä liuotainaineita, kaasuja ja särkylääkkeitä.

Anaboliset steroidit eivät ole päihteitä, mutta niiden käytöstä aiheutuvien haittavaikutusten ja aineiden hankintaan yleensä liittyvän rikollisen toiminnan takia niiden käyttö rinnastetaan vankilassa päihteiden käyttöön ja todettu käyttö käsitellään laitossjärjestyksen rikkomisena.

3. Valvonta ja tarkastustoiminta

- RTL 3 luvun 3 § ja 2 luvun 9 b § 1 mom. ja 9 e § sekä VHA 5 § ja 7 c §
- TVL 5 § sekä TVA 2 § ja 6 §
- Vankeinhoito-osaston määräykset nro 6/011/9 ja 8/011/99

Vankien valvonta ja erilaiset tarkastukset ovat olennainen osa vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä. Erityisenä tavoitteena valvonnassa ja tarkastuksissa on päihteiden käytön ja kaupan estäminen.

Tarkastustoiminta on osa päihdestrategiaan kuuluvaa päihteiden tarjontaa sekä niiden käytöstä aiheutuvia haittoja vähentävää päihdetyötä. Vangin tuntemus on kuitenkin päihdetyön peruslähtökohta.

Henkilöön kohdistuvien tarkastusten edellytykset on määritelty tarkasti laissa. Niiden peruste on ilmoitettava tarkastuksen kohteelle. Asianmukainen valvonta parantaa vangin mahdollisuuksia päihteettömyyteen. Valvonnan on oltava pääsääntöisesti avointa, asiallista, jatkuvaa ja riittävän laaja-alaista.

Vankiloista löydetystä huumausaineista ja muista luvattomista aineista tehdään erillinen ilmoitus tähän tarkoitukseen tarkoitettulla lomakkeella. Myös vankiloista löytyneistä huumausaineiden käyttövälineistä tehdään ilmoitus. Ilmoitukset lähetetään vankeinhoito-osastoon tilastointia varten.

Kaikki vankiloista löydetyt huumausaineet tulee huumausainelain 10 §:n 3 momentin nojalla toimittaa kuittausta vastaan poliisille tai tulliviranomaiselle hävitettäväksi. Löydetyt omistajaa vaille olevat ruiskut ja neulat voi toimittaa vankilan terveydenhuoltoon hävitettäväksi.

3.1 Vangin käytössä olevien tilojen tarkastaminen

Edellytykset

Vangin käytössä olevia tiloja ja vankien hallussa olevaa omaisuutta voidaan tarkastaa tarpeen vaatiessa. Tiloja on valvottava siten kuin rangaistuslaitoksen järjestys, laitoksessa pitämisen varmuus ja vankien turvallisuuden takaaminen edellyttävät. Erityistä huolta on pidettävä siitä, että vankilan turvalaitteet ja muut hälytyslaitteet toimivat moitteettomasti. Tarkastukset palvelevat laitoksen yleistä järjestystä ja turvallisuutta.

Myös rangaistuslaitoksen alueelle tuotu vangin auto katsotaan vangin hallussa olevaksi omaisuudeksi, joka voidaan tarkastaa.

Huomattavaa

Tarkastuksessa ei tarvitse olla todistajaa, mutta oikeusturvasyistä todistajan läsnäolo on kuitenkin suotavaa. Tarkastuksesta pidetään tarkastuskirjaa. Havainnoista ja löydöistä raportoidaan esimiehelle. Esineet, jotka voivat aiheuttaa haittaa laitoksen siisteudelle ja turvallisuudelle, voidaan ottaa säilytettäväksi tai lähettää vangin osoittamaan paikkaan laitoksen ulkopuolelle.

3.2 Erityistarkastus

Määritelmä

Erityistarkastuksella tarkoitetaan suunnitelmallista ja perusteellista tarkastusta, jossa koko vankila, sen osasto tai muu tarkastettava tila sekä tarkastettavassa tilassa oleva omaisuus tarkastetaan.

Edellytykset

Toimenpiteen suorittaa laitoksen oma henkilökunta tai erityinen tällaiseen toimintaan nimetty ryhmä. Erityistarkastus voidaan suorittaa, jos se on tarpeen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi tai luvattomien esineiden tai aineiden löytämiseksi.

Päätös

Erityistarkastusta koskevaa päätöstä valmisteltaessa on kaikki siihen vaikuttavat seikat kerättävä ja tuotava ilmi päätöksentekijälle. Erityistarkastuksesta päättää rangaistuslaitoksen johtaja, vartiopäällikkö tai laitoksen päivystävä virkamies. Päätös erityistarkastuksesta on tehtävä kirjallisesti. Päätökseen on kirjattava syyt, joihin erityistarkastuksen tekeminen perustuu. Erityistarkastuksessa voidaan suorittaa kaikille tarkastettavalla osastolla tai muussa tilassa oleskeleville vangeille henkilöntarkastus.

3.3 Tarkastaminen rangaistuslaitoksen alueella

Lähtökohta

Rangaistuslaitoksessa tai sen alueella voidaan räjähdysaineiden ja päihdyttävien aineiden löytämiseksi tarkastaa siellä olevia henkilöitä käyttäen tähän tarkoitukseen soveltuvia apuvälineitä tai koulutettua koiraa. Kysymykseen tulevat rangaistuslaitoksen alueella olevat tai sinne saapuvat henkilöt, myös henkilökunta. Oikeudesta tarkastamiseen tulee ilmoittaa taululla tai merkillä laitoksen portilla tai sisään tulon yhteydessä.

Tarkastuksen toimittamiseksi voidaan tarkastettavan vaatteita koskettaa pintapuolisesti. Tarkastuksessa on mahdollisuuksien mukaan oltava läsnä todistaja.

Rangaistuslaitokseen ei saa päästää ketään ilman asianmukaista lupaa. Rangaistusalueella liikkumisen ehdoksi voidaan asettaa, että henkilö todistaa henkilöllisyytensä. Alueella liikkumiselle voidaan asettaa muitakin ehtoja.

Rangaistuslaitokseen ei saa päästää ketään, joka päihtymyksen tai muun syyn vuoksi saattaa vaarantaa laitoksen järjestystä.

Rangaistuslaitokseen pääsyn edellytykseksi voidaan asettaa päällysvaatteiden ja muiden mukana tuotujen tavaroiden jättäminen käynnin ajaksi laitoksen määräämällä tavalla laitoksessa säilytettäväksi.

Vierailijan tarkastamisesta päättää johtaja, laitoksen päivystävä virkamies, valvonnan esimiestehtävissä toimiva tai alueen valvonnasta työjärjestyksen perusteella vastuussa oleva virkamies. Tarkastettaessa ei saa aiheuttaa suurempaa haittaa kuin asianmukaisen tarkastuksen suorittamiseksi on välttämätöntä. Tarkastuksessa on mahdollisuuksien mukaan oltava todistaja.

Pakkokeinolain 1 luvun 1 §:n mukaan jokainen saa ottaa kiinni verekseltään tai pakenemasta tavatun rikoksentehtäjän, jos rikkomuksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä vahingonteko tai lievä petos. Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava.

Jos tarkastuksen perusteella on aihetta epäillä, että tarkastettavalla henkilöllä on hallussaan huumausaineita, pääsy rangaistuslaitokseen on evättävä ja tarkastettava on ohjattava pois rangaistuslaitoksen alueelta. Tarkastavan virkamiehen tulee ilmoittaa asiasta poliisille. Jos vierailijan hallusta löydetään huumausainetta tai hän on etsintäkuulutettu, täytyvät pakkokeinolain 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettujen jokamiehen kiinniotto-oikeuden edellytykset. Tällaisessa tilanteessa vierailija tulee ottaa kiinni ja asiasta tulee ilmoittaa välittömästi poliisiviranomaiselle.

Metallinilmaisim

Rangaistuslaitokseen pääsyn edellytykseksi voidaan asettaa kulkeminen metallinilmaisimen kautta. Tarkastus voidaan suorittaa myös käsikäyttöisellä metallinilmaisimella. Jos laitokseen tulevalle henkilöllä on hallussaan esineitä, jotka aiheuttavat metallinilmaisimessa hälytyksen, laitokseen pääsyn ehdoksi voidaan asettaa tällaisten esineiden jättäminen laitoksessa säilytettäväksi. Tarkastus on suoritettava hienotunteisesti. Tarkastusta ei saa tehdä henkilölle, jolla on sydämentahdistin. Hyvä käytäntö on, että vangit kulkevat aina laitokseen tullessaan metallinilmaisimen läpi.

Koira

Koulutettua koiraa ja huumausaineiden etsintään tarkoitettuja laitteita voidaan käyttää esimerkiksi vankilan portilla rangaistuslaitokseen tulevien henkilöiden tarkastamisessa.

3.4 Vangin yhteydet laitoksen ulkopuolelle

• RTL 2 luvun 9, 9 a ja 9 b § sekä VHA 47, 48, 49 ja 51 – 54 § • TVL 12, 13, 13 a ja 13 b § sekä TVA 8 ja 9 § • Vankeinhoito-osaston määräys n:o 13/011/95

Kirjeet ja muut postilähetykset

Vangilta peräisin olevat ja vangille saapuneet posti- ja muut lähetykset saa tarkastaa. Tarkastuksen saa suorittaa johtaja tai hänen määräämänsä virkamies. Tarkastettaessa ei saa aiheuttaa suurempaa haittaa kuin asianmukaisen tarkastuksen suorittamiseksi on välttämätöntä.

Kirjeitä ei saa lukea, ellei se ole tarpeen rikoksen estämiseksi tai ellei ole erityistä syytä epäillä kirjeenvaihto-oikeutta väärinkäytettävän.

Kirje tai muu lähetys saadaan pidättää, jos sen perustellusti voidaan olettaa aiheuttavan häiriötä laitoksen järjestykselle taikka edistävän rikoksen tekemistä tai on erityistä syytä epäillä kirjeenvaihto-oikeutta väärinkäytettävän (esimerkiksi uhkailukirjeet). Lähetysten pidättämisestä ja sen syystä on viivytyksettä ilmoitettava vangille. Päätös

ei saa koskea esimerkiksi tietyn vangin tiettyyn osoitteeseen lähettämiä kirjeitä, vaan pidätyspäätös on tehtävä aina jokaista yksittäistä lähetystä koskien.

Tutkintavangille saapuneet posti- ja muut lähetykset **on tarkastettava**. Jos lähetysten perille toimittaminen saattaa vaarantaa vangitsemisen tarkoituksen tai häiritä laitoksen järjestystä, lähetys on palautettava tai annettava vangille hänen päästessään vapaaksi. Samoista syistä voidaan tutkintavangin kirjeenvaihtoa lukea.

Poikkeuksen tarkastusvelvollisuudesta muodostaa tutkintavangin ja hänen oikeusavustajansa yhteydenpito. Tällöin ei saa tarkastaa, ellei ole perusteltua epäillä väärinkäytöksiä.

Huomattavaa

Vangin ja rangaistuslaitoksen toimintaa valvovan viranomaisen tai ihmisoikeuksien valvontaelimen, jolle vangilla kansainvälisten sopimusten mukaan on valitus- tai kantelu-oikeus, välinen kirjeenvaihto on tarkastamatta toimitettava perille. Samoin on toimitettava tarkastamatta perille vangin hänen asiamiehensä toimivalle asianajajalle tai yleiselle oikeusavustajalle osoittama kirje.

Puhelimen käyttö

Suljetussa laitoksessa vangille voidaan antaa lupa olla puhelinyhteydessä laitoksen ulkopuolelle. Pyynnön yhteydessä vangin on ilmoitettava, kenen kanssa hän aikoo puhua sekä puhelinnumero. Puhelua saadaan kuunnella, jos se on tarpeen rikoksen estämiseksi tai jos on erityistä syytä epäillä väärinkäytöksiä.

Tutkintavanki saa olla puhelimitse yhteydessä laitoksen ulkopuolelle sellaisten tärkeiden asioiden hoitamiseksi, joita ei voida toimittaa kirjeitse tai tapaamisella. Puhelu voidaan kieltää tai keskeyttää, jos se voi vaarantaa säilytysvarmuutta, laitoksen järjestystä tai rikoksen selvittämistä. Tutkintavangin puheluja saadaan kuunnella lukuunottamatta puhelua rangaistuslaitoksen tai muun säilytyspaikan toimintaa valvovan viranomaisen taikka ihmisoikeuksien valvontaelimen kanssa, jolle vangilla on kansainvälisten sopimusten mukaan valitus- tai kantelu-oikeus.

Huomattavaa

Puhelun kuuntelemisesta on ennen kuuntelemisen alkamista ilmoitettava vangille ja sille, johon hän on puhelimitse yhteydessä. Puhelut, joita kuunnellaan tulee kirjata asianmukaisesti. Rangaistuslaitoksen toimintaa valvovan viranomaisen taikka vangin asiamiehenä toimivan asianajajan tai yleisen oikeusavustajan ja vangin välistä puhelua ei saa kuunnella.

Tutkintavangin ja hänen oikeudenkäyntiavustajansa käymää neuvottelua ei saa kuunnella, ellei ole perusteltua aihetta epäillä väärinkäytöksiä. Väärinkäytöksen ilmaantuessa neuvottelu voidaan keskeyttää.

Vangille voidaan antaa lupa hoitaa tiettyä tärkeää asiaa virkapuhelimesta. Häntä ei saa kuitenkaan jättää valvomatta virkahuoneeseen. Sen vuoksi vangille on selvitettävä, että puhelun luottamuksellisuutta ei voida tällöin taata. Ennen luvan myöntämistä on ennakolta selvitettävä, kenen kanssa ja mihin numeroon vanki on yhteydessä ja että puhelu otetaan varmasti ilmoitettuun numeroon.

Puhelun kuuntelemisesta päättää johtaja tai hänen määräämänsä virkamies. Kiireellisissä tapauksissa päätöksen voi tehdä myös puhelimen käyttöä valvova virkamies.

Vierailijoiden vastaanottaminen

Vangilla on oikeus vastaanottaa vieraita. Vierailijan henkilöllisyys tulee **aina** tarkastaa. Jos vierailija ei pysty luotettavasti todistamaan henkilöllisyyttään, tapaaminen voidaan järjestää erityisen valvotuissa olosuhteissa tai evätä, jos siihen on erityistä syytä.

Tapaamista on tarpeen mukaan valvottava. Keskustelua saadaan kuunnella väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Lähiomaisen ja vangin asiamiehenä toimivan asianajajan tai yleisen oikeusavustajan sekä, milloin valvontaa muusta syystä ei katsota tarpeelliseksi, muidenkin vierailut voidaan sallia ilman valvontaa. Vangille voidaan asettaa valvomattoman tapaamisen ehdoksi, että hänen on vaadittaessa annettava virtsanäyte tai suoritettava puhalluskoe.

Vierailija voidaan poistaa rangaistuslaitoksen alueelta, jos hän on päihtynyt. Vierailija ei saa tuoda rangaistuslaitokseen huumausaineita, päihtymistarkoituksessa käytettäviä lääkkeitä tai muita päihkeitä.

Vierailijan tuomat tavarat on **aina** tarkastettava ennen niiden luovuttamista vangille. Vankeja voidaan kieltää vastaanottamasta nestemäisiä elintarvikkeita tai muita kuin valmistajan pakkauksessa olevia elintarvikkeita.

Tutkintavanki saa ottaa vastaan vieraita tarpeellisen valvonnan alaisena. Esitutinnan ollessa kesken voidaan kieltää muun kuin lähiomaisen tapaaminen, jos tapaamisen voidaan olettaa vaarantavan vangitsemisen tarkoituksen. Tutkintavangin tapaamista on tarpeen mukaan valvottava.

Vierailijan tarkastaminen

Jos on perusteltua aihetta epäillä väärinkäytöksiä, vankia tapaamaan tulleelle henkilölle voidaan suorittaa henkilöntarkastus. Vierailijalle on ennen henkilöntarkastuksen suorittamista selvitettävä tarkastuksen tarkoitus ja kieltäytymisen seuraukset. Jos vierailija kieltäytyy henkilöntarkastuksesta, vierailu voidaan järjestää erityisen valvotuissa olosuhteissa tai tarvittaessa evätä.

Tapaaminen voidaan evätä esimerkiksi, jos laitoksessa ei ole tapaamisaikaan osoittaa erityiseen valvottuun tapaamiseen soveltuvia tiloja tai jos on olemassa uhka, että vierailija vaarantaa laitospöytäjärjestystä.

Vangin asiamiehenä toimivan asianajajan tai yleisen oikeusavustajan vierailua ei kuitenkaan saa virka-aikana evätä. Virka-ajan ulkopuolellakin on mahdollisuuksien mukaan sallittava vangin tavata asiamiestään, jos se on esimerkiksi oikeusasian hoidon kiireellisyyden vuoksi tarpeellista.

Vierailijaan kohdistuvasta henkilöntarkastuksesta päättää johtaja, laitoksen päivystävä virkamies, valvonnan esimiestehtävissä toimiva taikka muu laitoksen tai sen osaston valvonnasta työjärjestyksen perusteella vastuussa oleva virkamies.

Henkilöntarkastus suoritetaan siihen varatussa erillisessä tilassa todistajan läsnäollessa, vaikka tarkastaminen rajoittuisi esimerkiksi tarkastettavan käsilaukun tutkimiseen.

Jos tarkastuksen suorittaminen edellyttää riisuuntumista, tarkastuksen suorittajan ja todistajan on oltava samaa sukupuolta kuin tarkastettava. Henkilöntarkastuksesta pidetään pöytäkirjaa.

Tutkintavangin ja hänen lähiomaisensa tapaamista ei saa evätä. Jos on perusteltua ai-
hetta epäillä väärinkäytöksiä, vierailun ehdoksi voidaan asettaa, että vankia tapaamaan
tullut henkilö suostuu henkilöntarkastukseen. Jos lähiomainen kieltäytyy henkilöntar-
kastuksesta, vierailu tulee järjestää erityisen valvotuissa olosuhteissa. Muun kuin lä-
hiomaisen kieltäytyessä henkilöntarkastuksesta tapaaminen voidaan tarvittaessa evätä.

Tapaamiskielto

Jos vierailijan on todettu kuljettaneen tai yrittäneen kuljettaa huumeita, muita päihteitä
tai luvattomia esineitä vankilaan, johtaja voi antaa vierailijalle enintään kuuden kuu-
kauden pituisen kiellon vierailta vankilassa. Kielto vierailta vankilassa voi koskea tie-
tyn vangin tapaamista, tiettyä vankilaa tai tarvittaessa kaikkia vankiloita.

Tapaamiskieltoa ei saa antaa lähiomaiselle taikka vangin asiamiehenä toimivalle asi-
anajajalle tai yleiselle oikeusavustajalle eikä silloin, kun tapaaminen voidaan laitoksen
järjestystä vaarantamatta järjestää erityisen valvotuissa olosuhteissa.

3.5 Käytännön näkökohtia

Hyvän ja tehokkaan tarkastustoiminnan edellytyksiä ovat tarkastettavan alueen tunte-
minen (pohjapiirros). Tarkastustoiminnan aikana on hyvä tehdä havainnoista ja löy-
döksistä heti muistiinpanoja myöhempää raporttia varten. Löytöpaikkoja ja löydöksiä
on syytä valokuvata. Valokuvaamalla voidaan havainnollistaa ja tiedottaa asiasta
muulle valvontahenkilökunnalle. Vankien vaihtuessa selli tulee siivota ja tarkastaa
perusteellisesti. Tällä vältetään vangin myöhemmin esittämät väitteet, että aikaisempi
vanki on kätkenyt selliin luvattomia esineitä tai aineita.

Erityistä huomiota tarkastuksissa on myös kiinnitettävä vangeilta löytyviin nimelistoi-
hin, joissa on erilaisia rahasummia. Tällaiset velkalista viittaavat yleensä huumausai-
nekauppaan. Listojen avulla saatetaan päästä selville huumausaineiden käyttäjistä lai-
toksessa sekä kiellettyjen aineiden kaupankäyntiin melko usein liittyvästä uhkailusta,
kiristämisestä ja muusta rikollisesta toiminnasta.

Tarkastustoiminnan edellytyksiä ovat:

- Hyvä tiedonhankinta
- Huolellisuus ja yllätyksellisyys
- Uskallus ja viitseliäisyys
- Hyvät ja tehokkaat välineet
- Luovuus

Tarkastustoiminnassa on hyvä muistaa seuraavat perusasiat:

- Suunnittele ja tee ryhmätyötä
- Tarkasta järjestelmällisesti ja tee muistiinpanoja
- ”Onko pistäviä esineitä” – kysymys
- Suojaudu asiallisesti pistovaaraan varautuen
- Katso ennen kuin kosketat
- Älä kosketa paljain käsin tai maista tuntemattomia aineita
- Älä sotke rikosjälkiä
- Ole tietoinen laitoksen hallussapitosäännöistä
- Älä katso läpi sormien hankaliakaan paikkoja
- Katso myös kuinka kokonaisilta ja ehjiltä paikat ja esineet näyttävät - ei ole paikkoja, joita ei pitäisi epäillä
- Mieti paikat, mistä muut vangit tai henkilökunta eivät löytäisi ja aine olisi kohtalaisen helposti saatavissa
- Käytä kaikkia aisteja – pidä ajattelutaukoja
- Usko uskomattomaan
- Harhautuksia tehdään tarkoituksella

4. Vangin tarkastaminen

- RTL 3 luvun 3 § ja 2 luvun 9 b§, 9 d § ja 9 e § sekä VHA 5 §, 7 § ja 7 b§
- TVL 5 § ja 6 a § sekä TVA 3 §, 4 § ja 5 §
- Vankeinhoito-osaston määräys nro 6/011/99

4.1 Tulotarkastus

Lähtökohta

Vanki on tarkastettava, kun hän saapuu vankilaan. Tulotarkastus käsittää aina henkilötietojen kirjaamisen, erityistuntemerkkien ottamisen, mukana olevan omaisuuden luetteloinnin ja tarkastamisen sekä tarvittaessa vaatteiden vaihdon.

Vanki voidaan myös tarkastaa hänen palatessaan vankilaan laitoksen ulkopuolelta esimerkiksi poistumislualta tai siviilityöstä. Suljetuissa laitoksissa tarkastamisen pitää olla säännönmukaista vangin palatessa laitokseen.

Vankilajärjestyksen niin vaatiessa vanki voidaan tarkastaa muulloinkin. Tarkastus voi kohdistua esimerkiksi vankiin valvomattoman tapaamisen jälkeen tai tämän palatessa työstä tai ulkoilusta. Tällainen tarkastus sisältää esimerkiksi vaatteiden ulkoisen tunustelemisen luvottomien esineiden löytämiseksi. Tarvittaessa vaatteiden vaihto on myös mahdollista. Tarkastuksessa tehdyt havainnot saattavat muodostaa aiheen henkilöntarkastuksen suorittamiseen. Havainnoista tulee raportoida esimiehelle. Havainnot ovat pohjana erityistoimenpiteitä koskevalle päätöksenteolle.

Huomattavaa

Tulotarkastusta tehtäessä läsnä on oltava todistaja. Jos tarkastuksen suorittaminen edellyttää riisuuntumista, tarkastuksen suorittajan ja todistajan on oltava samaa sukupuolta kuin tarkastettava.

Jos tarkastuksen yhteydessä vanki riisutetaan, on muistettava erityisesti oikea asennoituminen tarkastamiseen:

- Ole varuillasi
- Käytä vähiten ärsyttävää puhuttamis-kehotus-käskytyškieltä
- Jos on mahdollista, tee rauhassa, mutta viivyttelämättä
- Seuraa elekieltä ja puhetta
- Käytä tilaa hyväksesi
- Taputtele – älä sivele (vaatetettua vankia tai tavaroita)

Vangit voidaan velvoittaa kulkemaan metallinilmaisimen läpi. Terveydellisistä syistä tarkastusta ei tule tehdä vangille, jolla on sydämentahdistin.

4.2 Henkilöntarkastus

Lähtökohta

Vangille voidaan tehdä henkilöntarkastus, jos se on tarpeen esimerkiksi epäiltäessä vankia luvattomien esineiden tai aineiden hallussapidosta. Henkilöntarkastuksessa tutkitaan, mitä vangilla on vaatteissaan ja yllään tai vaatteiden ja kehon väliin piilotettuna.

Päätös

Henkilöntarkastuksesta päättää johtaja, laitoksen päivystävä virkamies, valvonnan esimiestehtävissä toimiva tai työjärjestyksen perusteella laitoksen tai sen osaston valvonnasta vastuussa oleva virkamies.

Henkilöntarkastus tulee suorittaa todistajan läsnäollessa. Jos henkilöntarkastus edellyttää riisuuntumista, henkilöntarkastuksen suorittajan ja todistajan tulee olla samaa sukupuolta kuin vanki. Vangille tulee ilmoittaa henkilöntarkastuksen peruste. Tarkastuksesta pidetään pöytäkirjaa.

Opettele ja selvitä vangille seuraavia seikkoja:

- Opettele – kehotukset – neuvot – käskytykset – hierarkia – yksiselitteisin ja asiallisin sanoin
- Pyydä vankia tekemään tarkastusta helpottavia asioita (taskujen tyhjennys, kääntymiset, sukkiin riisunta, kädet, jalkapohjat, kainalot, harotukset jne.)
- Tiedä kehon piilot ja ansat
- Kysy onko neuloja ja ruiskuja
- Opettele turvalliset keinot ja tiedä myös miten välttää ärsyttämästä vankia
- Tunnista merkit ja lue niitä (nonverbaliikka)
- Tiedä mihin pitää valmentautua ja varautua
- Toinen tarkastaa, toinen tarkkailee (todistaja)
- Älä koskaan aliarvioi vangin viitseliäisyyttä ja kekseliäisyyttä

4.3 Henkilönkatsastus

Lähtökohta

Vangille voidaan tehdä rikoksen selvittämiseksi henkilönkatsastus, jos tätä todennäköisin syin epäillään rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on enemmän kuin kuusi kuukautta vankeutta. Henkilönkatsastuksella tarkoitetaan kehon tarkastamista, näytteen ottamista tai muuta kehon tutkimusta. Esimerkiksi veri-, sylki-, virtsa- tai karvanäytteen ottaminen on henkilönkatsastusta. Tarkastettavan suun tai tekojäsenen tarkastaminen on henkilönkatsastusta, mutta henkilön päässä olevan peruukin tarkastaminen on henkilöntarkastusta.

Päätös

Henkilönkatsastuksesta päättää rangaistuslaitoksen johtaja. Henkilönkatsastusta koskeva päätös tehdään kirjallisesti ja henkilönkatsastuksesta pidetään pöytäkirjaa. Henkilönkatsastuksen peruste on ilmoitettava vangille (esim. epäily huumeista kehon si-

sällä). Perustetta ei saa kuitenkaan ilmaista siten, että se vaarantaa mahdollisen vihjetiedon antajan turvallisuutta.

Menettely

Johtajan tai hänen sijaisensa määräys tulee olla mukana vietäessä vankia lääketieteelliseen henkilönkatsastukseen. Lääketieteellisen henkilönkatsastuksen toimittamista varten vanki kuljetetaan terveyskeskukseen tai sen osoittamaan paikkaan. Oikeuslääketieteelliseen henkilönkatsastuksen suorittaa virkalääkäri ominaisuudessa terveyskeskuslääkäri tai oikeuslääkäri (esim. Helsinki, jossa on päivystys).

Verinäytteen voi vankilassa ottaa terveydenhuoltokoulutuksen saanut henkilö, joka ei kuulu vankilan terveydenhuoltohenkilöstöön. Jos tämä ei ole mahdollista, vanki toimitetaan lähimpään terveyskeskukseen. Muun virkamiehen kuin terveydenhuoltohenkilöstöön kuuluvan suorittamassa henkilönkatsastuksessa tulee olla todistaja läsnä. Henkilönkatsastuksen yhteydessä tehtävästä tutkimuksesta ei saa aiheutua tutkittavalle sanottavaa haittaa.

Seuraavia seikkoja tulee huomioida lääketieteellisen henkilönkatsastuksen järjestämisessä:

- Henkilönkatsastuksen paikka ja olosuhteet (esim. onko röntgentutkimusmahdollisuutta) on tiedettävä ennakolta
- Tutkimuspaikalle on ilmoitettava ennakolta henkilönkatsastuksesta
- Henkilönkatsastuspäätös tulee ottaa mukaan
- Henkilönkatsastus on aina kiireellinen toimenpide
- Välitön, kokoaikainen valvonta koko prosessin ajan
- Vartijan on tiedettävä mitä henkilönkatsastuksessa tapahtuu ja pyrittävä puhuttamaan vanki tutkimukseen
- Vartija on pääsääntöisesti läsnä lääketieteellisessä henkilönkatsastustilanteessa (todistaja)
- Löydökset tulee toimittaa poliisille

4.4 Tutkintavangit

Tutkintavankien osalta on säädetty vastaavat menettelytavat tutkintavankeuslaissa ja –asetuksessa. Menettelytavat poikkeavat ainoastaan siltä osin, että tutkintavankia ei voi rangaista kurinpidollisesti eikä johtajan päätösvaltaa voida hänen osaltaan delegoida.

4.5 Vangin eristäminen kehon sisäistä kuljetusta epäiltäessä

Lähtökohta

Vanki voidaan eristää muista vangeista, jos on perusteltua aihetta epäillä, että hänellä on rangaistuslaitoksessa tai sinne tullessaan kehossaan päihteitä tai muita luvattomia aineita tai esineitä. Perusteltu aihe epäillä kehon sisäistä kuljetusta voi syntyä tehdyistä havainnoista tai luotettavana pidettävästä vihjetiedosta. Myös vangin toistuva päihtymystila voi muodostaa perusteen eristämiseksi. Eristämistä voi edeltää myös suoritettu röntgentutkimus.

Päätös

Vangin eristämisestä päättää johtaja, vartiopäällikkö tai laitoksen päivystävä virkamies. Päätös tehdään kirjallisesti. Vangille ilmoitetaan eristämisen peruste, mutta ei esimerkiksi vihjetiedon antajaa.

Jatkotoimenpiteet

Lääkärin tulee mahdollisimman pian tutkia, voiko vangin eristämisestä aiheutua vaaraa tämän terveydelle. Vankia ja erityisesti hänen terveydentilaansa on seurattava ympärivuorokautisesti eristämisaikana. Terveydentilan muutokset tulee kirjata. Terveydentilan vaarantuessa tulee vanki toimittaa asianmukaiseen hoitoon. Erityinen vaaratilanne voi syntyä silloin, jos vangin nielemä huumausainepakkaus rikkoontuu. Tällöin huumausaine alkaa imeytyä ruoansulatuskanavasta elimistöön ja suurina pitoisuuksina se muodostaa hengenvaaran.

Eristäminen on lopetettava heti, kun luvattomat esineet tai aineet ovat poistuneet elimistöstä tai kun muuten havaitaan, ettei eristäminen ole enää tarpeen. Eristäminen ei saa kuitenkaan kestää pidempään kuin seitsemän vuorokautta. Eristäminen on myös lopetettava, jos lääkäri katsoo eristämisestä aiheutuvan vaaraa vangin terveydelle.

Vangin elimistöstä poistuneet aineet ja esineet voidaan tutkia vankilassa. Löydetyt huumausaineet, huumausaineiksi luokiteltavat lääkkeaineet ja huumausaineiksi epäillyt aineet tulee toimittaa poliisille kuittausta vastaan.

4.6 Vangin eristäminen päihtymyksen takia

Vanki voidaan eristää laitosturvallisuuden takia vangin ollessa päihdyttävien aineiden vaikutuksen alainen. Jos vanki on vaikeassa vieroitusvaiheessa, tämä edellyttää jatkuvaa seurantaa, koska päihdyttävät aineet ja vieroitusoireet voivat olla vaaraksi vangin terveydelle. Humalatilán laskuvaiheessa voi esiintyä myös korostunut itsemurhan riski. Eristäminen on lopetettava heti, kun vanki on selvinnyt päihtymystilastaan.

5. Henkilökunnan työturvallisuus

Riskienhallintaan liittyy myös vangin päihtymyksestä johtuvan väkivallan kohtaaminen.

- Huumeet voivat merkitä:
- Vaaratilanteita
- Tappeluita
- Uhkailua, kiristystä ja lahjontaa vankien taholta
- Pelkääjien lisääntymistä
- Rangaistuksen suorittamisen häiriintymistä
- Toimintojen lamaanumista
- Jopa itsemurhia
- Uhkailu voi kohdistua myös vankilan ulkopuolisiin henkilöihin ja tahoihin kuten omaisiin

Huumeidenkäyttäjä voi olla väkivaltainen. Kohtaamistilanne on stressitilanne kaikille osapuolille. Tällöin sanojen osuus viestinnästä on noin 7 %, äänenpainot, -sävyt ja –voimakkuus 38 % ja eleet, ilmeet, asennot jne. 55 %. Huumeen käyttäjällä on yleensä teräase, jolla hän voi leikata käyttämäänsä ainetta, mutta myös puolustautua ja hyökätä. (Huumeiden käyttäjän kohtaaminen työssä, Työterveyslaitos 2000, Rauma)

Huumeiden käyttäjän kohtaamisessa on tärkeintä ammatillisuus ja siihen kuuluva asiallinen käyttäytyminen. Siihen on syytä valmentautua tilanteen harjoittelulla. Seuraavat asiat ovat tärkeitä:

- Älä ärsytä vankia
- Yritä saada luonteva, neutraali ja ymmärrettävä yhteys
- Kuuntele ja anna tilaa, anna ajan kulua

Keskeisintä on se, että vanki saadaan rauhoittumaan, häneen saadaan ”puheyhteys” ja tilanne saadaan laukeamaan. Ammatillisuuteen kuuluu oikeiden otteiden osaaminen, jos vanki käy väkivaltaiseksi. Ensisijaisesti tulee pyrkiä laukaisemaan tilanne psykologisin keinoin.

Jos vanki käy kuitenkin ”kuumana” ja oletat vangin voivan olla väkivaltainen, toimi seuraavasti:

- Säilytä luonteva etäisyys
- Vältä turhaa kosketusta
- Säilytä rauhallinen, rento ja hieman sivuttainen asento
- Pidä omat kätesi näkyvillä osoittaen näin, ettei sinulla ole käsissäsi mitään vaarallista
- Etsi sijainti, jossa sinun ja kohdattavan välillä on luonnollisia esteitä, kuten pöytä, kaide tai vastaavaa
- Varmista väistöreitti
- Älä istu, jos kohdattava seisoo
- Pään kallistaminen kertoo nöyryydestä (ei nöyristelyä)
- Pyri hengittämään syvään ja rauhallisesti

(Huumeiden käyttäjän kohtaaminen työssä, Työterveyslaitos 2000, Rauma)

Erityisen tärkeää on se, että laitoksissa harjoitellaan em. tilanteita. Vankeinhoitotyöhön kuuluu myös väkivaltaisen vangin kohtaaminen ja eristäminen. Ammatillisuuteen kuuluu hallita tällaiset tilanteet.

Suonensisäisesti päihteitä käytävillä vangeilla on usein veren välityksellä tarttuvia tauteja. Vuoden 1999 aikana Suomessa tilastoitiin yhteensä 81 huumeruiskujen/ neulujen välityksellä saatua HIV tartuntaa. Em. tartunnoista 33 löytyi vankeinhoitolaitoksessa. HIV-infektio on vaikeasti tarttuva tauti. HIV-rokotetta ei ole. Vangeilla on kuitenkin huomattavasti enemmän C-hepatiittitartuntoja. Tauti leviää helposti infektoituneiden neulujen ja ruiskujen välityksellä. 80% tartunnan saaneista jää C-hepatiitin kantajiksi. C-hepatiittia vastaan ei ole rokotetta. Huomattavasti vähemmän esiintyy B-hepatiittia. Siihen on rokote, joka voidaan ottaa vielä tapaturman satuttua.

Tarkastustoiminnan yhteydessä korostuu aina myös tarkastajan henkilökohtainen työturvallisuus:

- Opettele turvalliset työtavat ja varo kaikessa veren käsittelyssä roiskeita, terävien esineiden viiltoja ja pistoja.
- Ole tietoinen veriteitse tarttuvien tautien mahdollisuudesta.
- Suorita tarkastukset aina käsineet kädessä. Käytä hätätilanteessa taskussasi olevia suojakäsineitä. Nekin vähentävät tartunnan vaaraa pistostapaturmissa. Taskussa pidettäviä käsinepakkauksia saat ilmaiseksi vankilastasi. Erityiset tarkastustoimintaan suunnitellut suojakäsineet ovat viiltoja ja pistoksia kestävä.
- Pistostapaturman sattuessa huuho pistoskohta runsaalla vedellä.
- Älä purista haavaa.
- Aseta pistoskohdan päälle desinfiointiainetta 5 minuutiksi (taskussasi olevasta pakkauksesta).
- Ota yhteys työterveyshuoltoon viipymättä ja viimeistään kahden vuorokauden sisällä
- Työterveyshuollossa harkitaan yhdessä kanssasi B-hepatiittirokotusten aloittamista.
- Samalla tutkitaan verinäytteestä HIV, B- ja C-hepatiitti heti ja sen jälkeen kolmen kuukauden välein työterveyshuollon ohjeiden mukaisesti.
- Ota yhteys myös laitoksen terveydenhuoltoon. Vangin suostumuksella häneltä otetaan ja tutkitaan em. näytteet.
- Rokotus annetaan työnantajan kustannuksella.

Valtioneuvoston päätös työntekijöiden suojelemisesta työhön liittyvältä biologisten tekijöiden aiheuttamalta tartuntavaaralta on tullut voimaan 1.1.1994 (VnP 1155/93). Jos työntekijöillä on työssään mahdollisuus altistua hepatiitti- tai HI-virukselle, edellytetään työpistekohtaista riskinarviointia ja sen nojalla tarvittaessa B-hepatiittirokotteen antamista työnantajan kustannuksella.

Henkilöstön joutuessa joko psyykkisen tai fyysisen väkivallan kohteeksi tulee tehdä väkivaltailmoitus vartiopäällikölle, joka toimittaa ilmoituksen (**LIITE 1**) lausuntonsa kera vankeinhoito-osastoon. Mikäli vamma katsotaan työtapaturmaksi, siitä tulee tehdä laitoksen tapaturma-asiamiehen kautta ilmoitus Valtiokonttoriin. Asianosainen voi tehdä myös rikosilmoituksen poliisille. Myös laitos voi tehdä virallisen syytteen alaisissa teoissa rikosilmoituksen.

6. Päihderiippuvuus

Päihderiippuvuus on tautiluokituksen (ICD-10) mukaan mielenterveyden häiriö, jonka toteamisen edellytyksenä on kolmen tai useamman seuraavan tunnusmerkin esiintyminen ainakin kuukauden ajan tai toistuvasti 12 kuukauden jakson aikana:

- Voimakas himo tai pakonomainen halu käyttää päihdettä
 - Heikentynyt kyky hallita päihteen käytön aloittamista, määrää tai lopettamista
 - Vieroitusoireet päihteen käytön päättyessä tai vähentyessä
 - Sietokyvyn lisääntyminen
 - Käytön muodostuminen elämän keskipisteeksi
 - Käytön jatkuminen kiistattomista haitoista huolimatta
- (ICD-10 tautiluokitus: päihderiippuvuuden diagnostiset kriteerit)

”Psyykkisen ja fyysisen riippuvuuden raja on osittain liukuva. Psyykkisesti riippuvainen henkilö käyttää ainetta pakonomaisesti ja hallitsemattomasti, hän kokee aineen välttämättömäksi hyvinvoinnilleen ja haluaa tuntea sen vaikutuksia. Tähän liittyy usein myös riippuvuutta niihin sosiaalisiin yhteyksiin, joissa aineita käytetään. Fyysisessä riippuvuudessa elimistö on tottunut aineeseen niin, että aineen puute aiheuttaa vieroitusoireita, joiden luonne ja kesto vaihtelevat aineittain. Vieroitusoireet ovat huumeen vaikutukselle vastakkaisia.”

(Huumeriippuvuuden hoito Suomessa. Konsensuskokous 3.11.1999. Vammala 1999)

Päihderiippuvuuden luonteen ymmärtäminen auttaa ennakoimaan päihdeongelmaisen vangin käyttäytymistä, hahmottamaan ehkäiseviä ja korjaavia toimenpiteitä myös valvontaa ja tutkintaa suoritettaessa sekä antaa tietoa siitä, miten päihderiippuvuudesta aiheutuvia haittoja voidaan ehkäistä. Usein myös vankilassa olevat huumekauppiat käyttävät näitä tietoja ja saavat päihderiippuvaisen ”valtaansa”.

Erityisen tärkeää on huolehtia, ettei huumekauppiaksi epäiltyjä sijoiteta samoihin tiloihin, joissa on vaikeasti päihderiippuvaisia. Tärkeää on pitää huumekauppiat erossa vieroitusvaiheessa olevista päihdeongelmaisista.

6.1 Päihderiippuvuutta koskevat arviot

Vankien työ- ja toimintakyvyn arviointimenetelmän avulla kerätään tietoa muun muassa vankien päihderiippuvuudesta. Menetelmässä päihderiippuvuutta arvioidaan tarkoituksellisen yksinkertaisesti. Päihdearvioinnissa noudatetaan seuraavia yleispiirteitä:

- Perusarviointien tekoon ei tarvita erityishenkilöstöä
- Asteikossa ongelmaksi luokitelluilla on vaikea päihdeongelma
- Arviointia täydentävät haastattelutiedot (tekstimuoto)

Päihdearviointi koostuu kolmesta erikseen ja toisistaan riippumattomasti arvioitavasta seikasta: päihdehistoria, arvio mahdollisesta huumeiden käytöstä nyt vankeusaikana ja

arvio mahdollisesta huumeiden välittämisestä kuluneella vankilakaudella. Lisäksi arvioija voi nähdä nykyisistä tai aikaisemmista tuomiotiedoista, onko haastateltavan osalta mainintaa tai mainintoja huumerikoksesta (taulu 1).

Taulu 1. Päihdearviointiin liittyvä taustatieto ja varsinaiset päihdearviot

Maininta huumerikoksesta	0=ei	1=kyllä	
Päihdehistoria	0=ei erityistä	1=vaikea	2=erityisen vaikea
Arvio huumeiden käytöstä nyt	0=ei	1=ehkä	2=käyttää varmasti
Mahdollinen huumeiden ym. välitys	0=ei	1=ehkä	2=välittää varmasti

Maininta huumerikoksesta tulee täytäntöönpanon kertymätiedoista eikä ole siten varsinainen arvio. Tätä tietoa voidaan käyttää apuna sekä tulohaastattelussa että varsinaisia päätöksiä tehtäessä.

Päihdehistoriaa koskeva arvio tehdään tulohaastattelun ja muiden käytettävissä olevien tietojen avulla. Päihdehistoriaa arvioitaessa on lähtökohdaksi otettu se, että valtaosa vangeista on erilaisissa tutkimuksissa arvioitu selvästi päihdeongelmallisiksi. Tämän vuoksi arvioissa on lähdetty rajoja määriteltäessä siitä, että erittäin vaikeasti päihdeongelmaiseksi luokitellaan vain ne vangit, joiden ongelman katsotaan olevan yksiselitteisesti vakava kuten taulusta 2. voidaan todeta.

Taulu 2. Päihdearviointiin liittyvät arviointikriteerit

0 Ei ongelmakäyttöä	1 Ongelmakäyttö	2 Raskas, selkeä ongelmakäyttö
<ul style="list-style-type: none"> – raitis tai epäsäännöllinen käyttö ilman häiritseviä vaikutuksia – yksittäisiksi jääneet huumerikokkeilut 	<ul style="list-style-type: none"> – runsas ja jatkuva alkoholin tai huumeiden käyttö – sekakäyttö: alkoholi ja/tai lääkeaineet ja/tai huumeet ja/tai liuottimet – päihteistä johtuvat yksittäiset menetykset: työ / perhe / omaisuus – yksittäiset terveystilanteet: muisti / maksa / haima / itsemurha-alttius – viranomaisten puuttuminen: juopumuspidätyksiä / katkoja / häiriökäyttäytymistä 	<ul style="list-style-type: none"> – kuukausien juomaputkia, ei mahdollisuutta esimerkiksi mennä töihin – rikoksiin pääasiallisena syynä pakko saada alkoholia / huumeita – ongelmakäyttö liittyy muulla tavoin kiinteästi rikokseen – alkoholisteilla korvikekäyttö – narkomaaneilla suonensisäinen käyttö – useita terveystilanteita: hepatiitti / haima / muisti / verenkierto jne.

Kysymyksessä on kokemuksen ja päättelyn avulla tehtävä todennäköisyysarvio, jossa on vain kaksi vaihtoehtoa: todennäköisesti ei välitä huumeita tai mahdollisesti Päihdehistorian arviointi on suhteellisen helppoa taulun 2. ohjeiden avulla. Päihdearvio on ensisijaisesti historiatietoihin pohjaava arvio ja koskee lähinnä viimeistä tai viimeisiä siviilijaksoja. Huumeidenkäyttöä koskeva arvio kuvaa tilannetta myös arviointihetkellä (vankilassa). Päihdearvioista on terveydenhuollon järjestelmässä yksityiskohtaisempaa eriteltyä tietoa. Tulohaastattelun kirjoitettuun muotoon voidaan myös tehdä täydennyksiä ja maininta siitä, sitoutuuko haastateltu yrittämään päihteettömyyttä.

Mahdollinen huumeiden välitys on useimmissa tapauksissa enemmän pääteltävä arvio kuin tosiasioihin pohjaava tieto. Päättelyn voi tehdä sekä haastattelutietojen että aikai-

semman muun tiedon perusteella. Päättelysäännöt rakentuvat henkilökunnan kokemuk-
sista välittää niitä.

Luokan kolmas vaihtoehto, huumeiden välitys, ei ole enää arvio, vaan todennettavissa
oleva havainto. Tätä vaihtoehtoa ei saa käyttää ilman asiaa koskevaa ja kurinpitomenet-
telyyn tai yleiseen oikeuteen johtanutta havaintoa. Välittämistä ei voi myöskään päätellä
käyttämistä koskevista havainnoista. Myöskään omaan käyttöön tarkoitetuksi arvioitu
löydös tai havainto ei saa vaikuttaa sinällään suoraan tähän arvioon. Huumeiden käyttö
on eri asia kuin niiden välitys. Mahdollisia ääri vaihtoehtoja on arviointimenetelmän
mukaan neljä:

00 ei käytä eikä välitä aineita	02 ei käytä mutta välittää aineita
20 käyttää mutta ei välitä	22 käyttää ja välittää aineita

Kaikista päihtymykseen liittyvistä testauksista saadut tulokset viedään myös vankeja koskevaan arviointimenetelmään. Positiiviset vahvistetut löydökset merkitään koodilla 2 eli ”todennettu käyttö”. **Myös negatiiviset** löydökset on tärkeä kirjata koodilla 0 eli ”ei havaittua käyttöä”. Havainnot voidaan lisätä mahdollisten edellisten havaintojen jatkosi. Uudet havainnot eivät menetelmässä korvaa vanhoja vaan arviosta muodostuu sarjoja. Yksityiskohtaisemmin havaintojen kirjaamisesta on käsitelty arviointimenetelmän käsikirjassa.

Työ- ja toimintakyvyn arviointeja koskevien alustavien tietojen mukaan aineiden välittäjistä valtaosa on myös niiden käyttäjiä (n. 90% välittäjistä käyttää myös aineita). Kuitenkin varsinaisista käyttäjistä vain n. 10 % toimii selkeästi myös aineiden välittäjinä (Hypén Kimmo 2000 vankeinhoito-osasto, julkaisematon lähde).

7. Huumeiden käyttötavat

Huumausaineita voidaan käyttää päihtymistarkoituksessa monella tavalla. Käyttö riippuu aineen koostumuksesta ja siitä kuinka nopeasti halutaan saada aikaan huumaava vaikutus. Seuraavassa on muutamia tapoja:

Suun kautta: Tavallisimmin käytetään erilaisia lääkkeitä, jotka alkavat liueta ja imeytyä suussa tai mahalaukussa. Aineen vaikutus on alkaa vasta, kun se saavuttaa verenkierron kautta aivot. Tavallisimpia näin käytettäviä aineita ovat mm. bentsodiatsepiinit (Diapam®, Oxepam® ym.). Buprenorfiinit (Subutex® ja Temgesic®) käyttö tapahtuu imeskelemällä tablettia, jolloin se imeytyy nopeasti verenkiertoon. Vaikutuksen voimakkuus riippuu käytettyjen aineiden määrästä ja laadusta (esim. LSD ja ekstaasi, joita voidaan myös juoda liuotettuna imeytymisen nopeuttamiseksi). Pikku pakettiin (sätkä- tai wc-paperiin) kääritty amfetamiini eli ”pommi” (0.2-0.5 g) aiheuttaa terveydellistä vaaraa, mm polttaa suolinukkaa ja voi aiheuttaa vuotavan haavan.

Imeytyminen tapahtuu seuraavissa tapauksissa jo muutaman minuutin sisällä ja vaikutus voi olla voimakas :

- Ihon kautta (esim. morfiinilaastari)
- Silmän tai nenän limakalvon kautta (esim. kokaiini nenän limakalvolle)
- Suun ja hammaslihan kautta (esim. mällinä tai LSD- lappu suun limakalvolle)
- Kehon aukkojen kautta (peräsuoli ja emätin esim. Stesolid® rektioli on diatsepiini, joka annostellaan peräsuoleen)

Injektiona eli ruiskeena käytetyt aineet antavat voimakkaan ja nopean vaikutuksen:

- Laskimonsisäisesti (intravenösi = i.v.) – ruiskutetaan suoraan verenkiertoon
- Lihaksensisäisesti (intramuskulaari = i.m.) – imeytyy nopeasti verenkiertoon lihaksesta.
- Ihonalaisesti (intracutaani = i.c.) imeytyy melko nopeasti verenkiertoon ihonalaisesta kudoksesta.

Sisään hengittäen ja tupakoiden käytettävät aineet hengitetään suun tai nenän kautta, jolloin ne kulkeutuvat keuhkojen kautta verenkiertoon:

- Imppaamisella tarkoitetaan haihtuvien aineiden, kuten teknisten liuottimien ja nestekaasujen haistelua ja hengittämistä (benssiini, butaani, tinneri ym.)
- Aineen polttamisella, esim. sätkässä (hasis ja marihuana)
- Höyryttäminen (Free-Base”) esim. poltettava kokaiini
- Nuuskaamalla (kokaiini ym.)

Käyttötavan muuttamisella saatetaan käyttää lääkkeitä väärin siten, että suun kautta nauttimisen sijaan tabletit saatetaan murskata ja nuuskata nenän kautta. Lääke-tabletit saatetaan myöskin murskata ja liottaa nesteeseen. Neste ruiskutetaan suoneen. Tällä tavoin käytettynä, vaikutukseltaan moninkertaistuneena lääkkeille muodostuu myös uusi korkeampi hinta.

8. Päihteinä käytettävien aineiden vaikutukset ja tunnistaminen

Huumausaineet voidaan jakaa vaikutuksensa perusteella keskushermostoa kiihottaviin (stimulantit: amfetamiini, amfetamiinijohdannaiset, kokaiini ja khat), **keskushermostoa lamaaviin** (ooppiumi, morfiini, heroiini, kodeiini, metadoni, barbituraatit unilääkkeet, rauhoittavat lääkkeet (bentsodiatsepiinit) ja morfiininsukuiset kipulääkkeet), **aistiharhoja aiheuttaviin aineisiin** (hallusinogeenit: LSD, kannabistuotteet, psilosybiini, PCP, STP, meskaliini sekä aiemmin mainituista kiihottavista aineista khat ja amfetamiinijohdannaisista ekstaasi)(Ensihoidon käsikirja: Leena Kontula artikkeli, Tampere 1999).

8.1 Hallusinogeenit eli aistiharhoja aiheuttavat huumausaineet

8.1.1 Kannabis eli hamppu

Hamppu on Cannabis sativa- kasvi, josta voidaan käyttää eri osia. Sen vaikuttava aine on THC= tetrahydrokannabinoli.

Marihuana on lievin hamppukasvivalmiste. Siitä käytetään kasvin kuivattuja osia sellaisenaan (hampunlehtiä ja latvaversoja). THC- pitoisuus on n. 1-10% kasvinosien painosta. Marihuana on kuin kuivattua rehuheinää. Suomessakin kasvatetaan hampua pääasiassa omaan käyttöön, mutta suurin osa kannabisvalmisteista tulee ulkomailta.

Hasis on hartsimaista, joskus jauhomaista levyä, kakkua tai paloja. Väri vaihtelee vihertävän ruskeasta melkein mustaan tuotantopaikan mukaan. Haju on makean pihkainen ja voimistuu lämmitettäessä. Valmistustavat vaihtelevat ja THC- pitoisuus on yleensä 8-20% painosta.

Kannabisöljy eli kannabisuute saadaan uuttamalla hasista. Uute on tummaa vihertävännruskeaa ja tervan kaltaista öljyä. THC- pitoisuus on 30-60% painosta joskus enemmänkin.

Kaikkia edellisiä poltettaessa voidaan haistaa sille ominainen haju.

Vaikutus: Kannabiksen käyttäjä on aluksi ulospäin suuntautuva, puhelias, aktiivinen ja naureskeleva. Päihtynyt voi vaikuttaa puolentoista – kolmen tunnin kuluttua sisäänpäinkääntyneeltä. Käytön mukana kehittyä toleranssia (käyttäjä suurentaa annoksia saadakseen saman vaikutuksen). Silmissä voi esiintyä verestystä. Pitkäaikaiskäyttäjille kehittyä seuraavia oireita:

Psyykkiset vaikutukset:

- Heikentynyt oppimiskyky
- Häiriöitä ajan, paikan ja etäisyyden tajussa (vaarallisia liikenteessä)
- Persoonallisuuden muutos

- Amotivaatio - oireyhtymä (vähenevä mielenkiinto ympäristöä ja sosiaalisia kontakteja kohtaan)
- Paniikkihäiriöitä ja aistiharhoja
- Mielenveysongelmat (taipumuksen omaava voi sairastua)

Muut terveyteen liittyvät vaikutukset:

- Vastustuskyvyn heikkeneminen ja tulehdustautien esiintyminen
- Syöpätaudin riski
- Vaikuttaa siemennesteen laadun heikkenemiseen
- Sikiön kasvuhäiriöt

Vieroitusoireet vaihtelevat suuresti. Niihin vaikuttavat käytön määrä ja kesto. Tavallisimpia psyykkisiä vieroitusoireita ovat unihäiriöt, ärtyisyys ja pelkotilat.

Tavallisin **käyttötapa** on sätkässä tupakan sekaan sekoitettuna (jointti = kierretty sätkä) tai piipussa polttamalla. Hasista käytetään kerta-annoksena 1g = kolme-neljä piipullista. Kannabiksen vaikutus alkaa noin 10 minuutin kuluttua polttamisesta ja saavuttaa huippunsa n. 30 minuutin kuluttua. Kesto on noin kolme - kuusi tuntia, eikä käyttäjällä ole krapulan tunnetta. Vaikuttava aine THC varastoituu säännöllisessä käytössä rasvakudokseen, minkä takia suurkuluttajalla kestää lopettamisen jälkeen jopa viisi viikkoa ennen kuin aine häviää kehosta ja virtsanäytteestä (Päihdelääketiede: Jyväskylä 1998).

Kannabiksen löydökset:

- marihuanan lehtiä ja latvaversoja
- tumman vihreitä tai ruskeita hasislevy- tai kakkupaloja, hasispiippu, kierretty sätkä ym.
- kannabisöljyä saadaan uuttamalla hasista ja se on tummaa vihertävänruskeaa ja tervan kaltaista

Tutkimukset: Kannabis voidaan todeta virtsasta. Kannabista voi esiintyä virtsassa käytön jälkeen satunnaiskäyttäjällä noin 1 - 5 vuorokautta, päivittäiskäyttäjällä 5-14 vuorokautta ja kroonisella käyttäjällä jopa 45 vuorokautta. Verestä kannabis voidaan todeta enimmillään 12 tuntia käytön jälkeen.

8.1.2 Muut hallusinogeenit

Hallusinogeeneihin kuuluu sekä eräitä kasveja että synteettisesti valmistettavia aineita.

Luonnosta saataviin aineisiin kuuluvat mm. meskaliini (eräästä kaktuslajista saatava aine). Suippomadonlakki (Psilocybe semilanceata) on Suomessa yleisin hallusinogeenista.

Synteettisesti valmistettavia ovat mm. LSD (lysergidihappodietyyliamidi) sekä ekstaasi (metyleenidioksimetyyliamfetamiini MDMA) ja MDA (metyleenidioksimfetamiini).

Hallusinogeenisiä vaikutuksia on myös ekstaasilla.

Käyttö: Hallusinogeeniä käytetään tabletteina, kapseleina, sienien tai kasvien osina ja liuoksena sekä huokoiseen paperiin imeytettynä.

LSD-annos on ruutupaperin ruudun kokoinen paperipala, jossa voi olla esim. suosituksen sarjakuvasankarin kuva. Aine on väritön, hajuton ja mauton neste, joka on imeytetty huokoiseen paperiin. LSD:tä kaupataan erimuotoisina ja –värisinä tabletteina ja mikroina (esim. unikon siemenen kokoisina paloina). LSD:n käyttöannos on 10-2000 mikrogrammaa. Useimmiten se on kuitenkin 10 mikrogramman luokkaa. Vaikutus alkaa 15-45 minuutin kuluttua ja häviää 8-12 tunnin kuluttua. LSD:hen kehittyy nopeasti toleranssi. LSD:n käyttöön voi liittyä ns. flashback-ilmiö (spontaani takauima ilman aineen käyttöä). Useimmin esiintyy visuaalisia takauimia, harhanäkyjä, jopa kuukausien tai vuosien kuluttua.

Meskaliini on Meksikossa, Perussa ja Ecuadorissa kasvavasta kaktuksesta (lophophora williamsii) saatava psykoaktiivinen aine. Meskaliinin vaikutus on samantapainen kuin LSD:llä. Herkissä yksilöissä se voi laukaista psykoosiin. Meskaliinia käytetään tabletteina, kapseleina tai liuoksena. Vaikutus alkaa 1-2 tunnissa ja häviää 10-12 tunnin kuluessa. Meskaliiniin ei ole todettu kehittyvän fyysistä riippuvuutta.

Suippomadonlakkia (psilocybe semilanceata) käytetään joko syömällä tai polttamalla. Vaikuttava annos on n. 2 grammaa kuivattua sientä (4-8 mg vaikuttavaa ainetta). Vaikutus alkaa 15-60 minuutissa ja kesto on 4-8 tuntia. Suippomadonlakkia saattaa kasvaa myös vankiloiden pihdoilla. Aineeseen kehittyy toleranssi.

Hallusinogeenit:

- Vaikutus alkaa n. 5-60 minuutin kuluttua ja aineen vaikutus kestää 4-12 tuntia (eri aineilla erilaisilla)
- Itseensä vaipuminen (aistivääristymät)
- Muuttunut mieliala ja ajatuskulku
- Ajan, paikan ja etäisyyden muutokset tajunnassa
- Subjektiiiviset kokemukset vaihtelevat suuresti aikaisempien kokemusten, persoonallisuuden ja psyykkisen tilan mukaan
- Hyvä tai huono ”matka”

Yliannostus:

- Voi johtaa epäsuorasti kuolemaan, esim. itsemurhaan
- Vainoharhaisuutta
- Psykoosi, esim. osin skitsofreniaa muistuttava tila

Löydökset: LSD:n käyttöannos on ruutupaperin ruudun kokoinen paperipala, jossa voi olla esim. suosituksen sarjakuvasankarin kuva. Koska paperiin imeytetty aine haihtuu helposti, paperia säilytetään ilmatiiviisti esim. foliossa tai kelmussa. Aine on väritön, hajuton ja mauton neste, joka on imeytetty huokoiseen paperiin. LSD:tä esiintyy myös erimuotoisina ja –värisinä tabletteina ja mikroina (esim. unikon siemenen kokoisina palasina).

Tutkimukset: LSD:tä voidaan todeta virtsasta korkeintaan 0-2 vuorokautta. Verestä se voidaan todeta vain muutaman tunnin ajan viimeisen käytön jälkeen.

PCP, fensyklidiini

PCP (Angel dust: enkelin pöly) on alunperin nukutusaine, jonka käytöstä lääketieteellisesti on luovuttu. PCP:tä valmistetaan synteettisesti. Aine on Suomessa erittäin harvinainen.

Käyttö tapahtuu suun kautta, polttamalla, nuuskaamalla tai suonensisäisesti. PCP:tä käytetään usein myös muiden aineiden jatkeena (esim. LSD:n, ekstaasin ja marihuanan kanssa), koska se takaa voimakkaan vaikutuksen.

Vaikutus:

- Kipua vähentävä
- Aistiharhoja
- Sekä stimuloivia että lamaavia vaikutuksia
- Toleranssin kehittyminen
- Kohonnut verenpaine ja pulssi
- Hengityksen tiheneminen
- Lihasjäykkyyttä
- Hikoilu
- Mustuaisten pieneneminen
- Epäselvä puhe
- Tajunnan häiriöt
- Psykoottisia reaktioita: esim. vainoharhaisuutta, aggressiivisuutta ym.

Yliannostus:

- Kouristuksia
- Ruumiin lämmön kohoaminen
- Verenpaineen kohoaminen
- Sydämen rytmihäiriöitä
- Psykoottisuutta

Löydökset: Aine on valkoista, vihreää tai vaaleanpunaista jauhetta. PCP:tä myydään kapsleina, tabletteina, nesteinä, tahnana sekä imeytettynä paperilappuihin.

Tutkimukset: PCP voidaan todeta virtsasta 3-8 päivää ja verestä alle 1 päivää käytön jälkeen.

8.2 Keskushermostoa kiihottavat aineet eli stimulantit

8.2.1 Amfetamiini

Amfetamiini on synteettinen huume. Se on yleensä vaaleaa jauhetta tai tahnaa. Nesteenä amfetamiini on yleensä väritön. Kertakäyttöannos on suonensisäisesti käytettynä 0,2-0,5 g. Amfetamiinia kuljetetaan usein elimistössä kondomiin tai esim. pääsiäismunan muovihylsyyn pakattuna (peräsuolella tai emättimessä). Amfetamiinia käytetään suun kautta (annoskoko 10 mg), polttamalla, nenän kautta ja suonensisäisesti.

Vankien keskuudessa amfetamiinin käyttö on pääasiassa suonensisäistä. Amfetamiinilla on suoraan keskushermostoa kiihdyttävä (stimuloiva) vaikutus. Amfetamiinin käyttäjällä voidaan usein havaita pistosjälkiä ja kovettuneita suonivaaleja. Lisäksi voi esiintyä märkäpesäkkeitä pistosalueilla.

Amfetamiinin vaikutus alkaa suonensisäisesti otettuna heti ja kestää kaksi - neljä tuntia. Mikäli ainetta on saatavilla, sitä käytetään jaksottaisesti säännöllisesti, esimerkiksi viikon tai kahden ajan useamman kerran päivässä. Valveillaolo täytetään kiihkeillä toiminnalla. Amfetamiinin käyttöön liittyy ruokahaluttomuutta ja käyttäjät laihtuvat käytön aikana. Amfetamiiniin kehittyy toleranssia (sietokyvyn kasvua). Amfetamiinin käyttäjän mustuaiset voivat olla laajentuneet.

Fyysiset vaikutukset :

- Ruokahaluttomuus
- Vapina
- Suun kuivuminen
- Pulssin kiihtyminen
- Hengitystiheyden kasvaminen
- Pupillien laajentuminen (mustuaiset)

Psyykkiset vaikutukset:

- Euforia (hyvänolon tunne)
- Ulospäin suuntautuneisuus
- Unettomuus
- Vainoharhaisuutta

Pitkään tai suurina annoksina käytettynä:

- Aggressiivisuutta
- Paniikitiloja
- Sekavuutta
- Vainoharhaisuutta ja harha-aistimuksia
- Verenpaine kriisi
- Tila voi olla hengenvaarallinen ja voi johtaa pahimmillaan kuolemaan

Vieroitusoireet eivät ole fyysisiä vaan lähinnä psyykkisiä käyttäytymis- ja tunteiden oireita kuten tuskaisuus tai masentuneisuus, johon liittyy vainoharhaisia epäilyjä. Amfetamiinipsykoosissa henkilö voi olla erittäin aggressiivinen. Muina oireina ovat väsymys, mielihyvän puute ja motivaation puute. Psykkinen riippuvuus on erittäin vaikea.

Löydökset: Valmistusmenetelmästä riippuen amfetamiini on puhtaan valkoista, purnertavaa tai kellertävää jauhetta tai erivärisinä kapsuleina taikka tabletteina. Amfetamiini on usein pakattu pieneen muovipussiin, muovipussin leikattuun kulmaan, talousmuoviin, folioon, sätkäpaperiin tms.

Tutkimukset: Virtsaasta amfetamiini voidaan todeta 2-4 vuorokauden ajan viimeisen käytön jälkeen, verestä yleensä enintään 24 tuntia käytön jälkeen.

8.2.2 Amfetamiinijohdannaiset

Ekstaasi (MDMA) ja metamfetamiini ovat amfetamiinijohdannaisia (muita ovat MDEA, MDA). Suomessa on tavattu ekstaasissa ainepareina myös mm. heroiniina, kokaiinia, PCP:tä ja amfetamiinia.

Aineet ovat erivärisiä ja muotoisia tabletteja, joihin on painettu jokin kuvio esim. sarjakuvahahmo. Ainetta kaupataan myös pulverina.

Amfetamiinijohdannaisten vaikutus on hyvin paljon amfetamiinin kaltainen. Käyttöön liittyy voimakas hyvänolon tunne ja ensimmäisten tuntien aikana korostuu yhteyden ja läheisyyden tunne muihin ihmisiin. Aineita käytetään esim. disko-huumeina, jolloin jaksetaan tanssia vuorokauden ympäri. Ekstaasilla on myös aistiharhoja aiheuttava vaikutus. Ekstaasin käyttö yhdessä alkoholin kanssa voi aiheuttaa aggressiivisuutta. Ekstaasi luetaan usein myös hallusinogeeneihin. Ainetta käytetään suun kautta, nuuskaamalla tai suonensisäisesti. Ekstaasiin liittyy käyttöä seuraavina lähivuorokausien aikana väsymys, raukeus ja tyhjyyden tunne.

Kati tai Khat (Catha edulis kasvi) on khat-pensaan versoja, joita pureskellaan. Khat on tullut Suomeen Itä- ja Etelä-Afrikasta. **Khat vaikuttaa** suoraan keskushermostoon kiihottamalla, ja sillä on samantapaiset haittavaikutukset kuin amfetamiinilla ja kokaiinilla. Katin päihdyttävän vaikutuksen saamiseksi pureskellaan n. 100- 200 g versoja. Vaikutus alkaa n. 30 minuuttia käytön aloituksesta ja on suurimmillaan kolmessa tunnissa. Lievä euforisoiva päihtymys antaa käyttäjälle tunteen hyvästä muistista. Katiä käytetään tuoreena, koska kuivatusta kasvista häviää sen huumaava vaikutus.

Vieroitusoireita ovat mm. pulssin ja verenpaineen kohoaminen sekä taipumus vatsakatarriin ja muihin vatsasairauksiin että keuhkosairauksiin. Psykkisinä oireita ovat mm. nukkumisvaikeudet ja psykoosit.

Tutkimukset: Amfetamiinijohdannaiset voidaan todeta virtsasta samoin kuin amfetamiini.

8.2.3 Kokaiini

Kokaiini valmistetaan kokapensaan lehdistä. Kokaiinista saadaan jalostamalla kevyttä puhtaan valkoista jauhetta, joka on sitä puhtaampaa, mitä kiteisempää se on. Kokaiinia käytetään tavallisesti nuuskaamalla. Crack ja Free-Base ovat kokaiinin poltettavia muotoja. Niiden vaikutus kestää noin 20 minuuttia ja on kuten amfetamiinin, mutta tulee nopeammin ja pienemmin annoksin. Erityisesti crackiin liittyy nopea lyhyt taivas-kokemus, joka tuottaa nopean riippuvuuden. Suonensisäisesti otettuna vaikutusaika on pitempi , 45-90 minuuttia.

Kokaiinia käytetään tavallisesti nuuskaamalla. Se läpäisee helposti hengitysteiden limakalvon. Käytetään myös suun, emättimen tai peräsuolen kautta. Aine soveltuu myös suonensisäisen käyttöön.

Kokaiini on stimulantti, jonka alkuvaikutuksia ovat mm.:

- Euforia
- Kiihottuminen
- Kohonnut itsetunto
- Sanavalmius
- Lisääntynyt ulospäinsuuntautuneisuus

Yliannostus:

- Sekavuutta ja korostunut impulsiivisuus
- Heikentynyt huomiokyky
- Pakkotoimintoja
- Liikunnallista aktiivisuutta (levoton ja kävelee)

Löydökset: Kiteistä valkoista jauhetta, mahdollisesti levyksi puristettuna

Tutkimukset: Kokaiini voidaan todeta virtsasta 2-3 vuorokautta käytön jälkeen, verestä enimmillään 24 tunnin ajan.

Muut:

Crack on kokaiiniemäs ja aiheuttaa poltettuna nopean ja voimakkaan kiihotustilan. Käytöstä seuraa masennus ja tarve saada ainetta lisää.

Free-Base on emäksinen kokaiini, jota poltetaan vesipiipussa tai marihuanasätkään/tupakkaan sekoitettuna.

Coca-Base on epäpuhdasta kokatahnaa, jota käytetään polttamalla.

8.2.4 Amfetamiinin ja kokaiinin terveyshaitat

Sekä amfetamiinin että kokaiinin käyttäjille voi lopettamisen jälkeen tulla psykoosi:

- ilmaantuu pitkäaikaisen käytön ja/tai yliannostuksen jälkeen
- vainoharhaisuus, joka häviää unirytmien normalisoiduttua
- amfetamiiniharhat voivat kestää päiviä
- vaatii hoitoa

Stimulanttien (amfetamiini ja kokaiini) somaattiset vaikutukset ovat mm. :

- limakalvojen kuivuminen
- verenkierron ylikuormittuminen (verenpaine kohoaa)
- suonensisäiseen käyttöön liittyviä verisuonitukoksia,
- imusuonentulehduksia, märkäpesäkkeitä, verenmyrkytyksiä
- veren välityksellä tarttuvia tauteja
- nenän väliseinän tulehduksia (nuuskaaminen)
- hengitysteiden ärsyntyminen ja keuhkojen vajaatoiminta
- kuolema yliannostuksen seurauksena

8.3 Keskushermostoa lamaavat huumausaineet ja lääkeaineet

8.3.1 Opiaatit (oopiumi, morfiini, heroini)

Oopiumi: on oopiumiunikon hyytynyttä maitiaisnestettä, jota saadaan kypsymättömistä siemenkodista. Raakaopiumia käsittelemällä saadaan morfiinia ja siitä edelleen jatkojalostamalla heroinia. Vaikuttavina aineina ovat opiaattialkaloidit morfiini ja kodeiini. Vastaavat lääketieteellisessä käytössä olevat synteettiset valmisteet ovat metadoni, petidiini ja fentanyyli. Oopiumi on tummaa kokkareista massaa, jota käytetään mm. polttamalla. Edellä mainitussa muodossa se on vähemmän käytetty Suomessa.

Morfiini on hyvän kivun lievityksen takia edelleen myös lääketieteellisessä käytössä mm. leikkausten yhteydessä ja kovan kivun hoidossa. Morfiini on harmaan valkoista jauhetta tai esim. rusehtavaa liuosta. Lisäksi morfiinia löytyy tabletteina. Morfiinia käytetään kuten heroinia. Kerta-annos on 0,005-0,2 g.

Heroiini on puhtausasteesta 4-8 kertaa vahvempaa kuin morfiini riippuen. Heroiniin kehittyy erittäin voimakas, jopa 100-kertainen sietokyky ja käyttäjälle syntyy myös voimakas fyysinen riippuvuus. Käytön loppuessa ilmaantuvat voimakkaat vieroitusoireet. Annoksen vaikutus kestää noin neljä tuntia. Tavallisesti heroinia käytetään joko polttamalla tai suonensisäisesti. Heroiini ei liukene helposti veteen. Siksi suoneen käytettynä tarvitaan liuottimena esim. sitruuna- tai askorbiinihappoa (C-vitamiini) ja seos on lämmitettävä.

Suomessa käytettävistä opiaateista tavallisin on heroini. Heroini on voimakkaaseen psyykkiseen ja fyysiseen riippuvuuteen johtava huumausaine. Yleisesti sitä käytetään suonensisäisesti. Käyttäjillä on tukkeutuneita laskimoita (kovat) ja injektion jälkiä esiintyy. Suonensisäisesti heroinia käyttävät ovat myös riskiryhmä HI-viruksen, B-hepatiitin ja C-hepatiitin suhteen.

Opiaattien vaikutus:

- Euforisoiva (hyvänolon tunne)
- Lievittää kipuja
- Rauhoittaa
- Turruttaa henkistä pahaa oloa
- Ummetusta
- Psykkinen ja fyysinen riippuvuus kehittyy nopeasti
- Hengityksen hidastuminen
- Pienet pupillit (pistemäiset)

Vieroitusoireet:

- Verestävät silmät
- Vuotava nenä
- Haukottelu ja hikoilu
- Herätettäessä kiihtynyt
- Vapinaa
- Ruokahaluttomuutta

- Mustuaiset laajentuneet
- Oireet voimakkaimmillaan 30-72 tuntia lopettamisesta
- Vatsakipu
- Ripulointia
- Pahoinvointia
- Oksentelua
- Kehon lämpötila vaihtelee
- Pulssi ja verenpaine kohoavat
- Lihas- ja nivelkipu
- 7-10 vuorokauden jälkeen oireet hellittävät

Riippuvuus:

- Vaikea-asteinen riippuvuus
- Toleranssi kasvanut: käyttäjä tarvitsee enemmän ainetta välttääkseen vieroitusoireet
- Pakonomainen käyttö ja huumehakuinen käyttäytyminen
- Nopea retkahdus vieroituksen jälkeen

Vaarana heroiininkäyttäjällä on, että aineen **yliannoksen** seurauksena voi kehittyä hengitystä säätelevän hermoston lamaantumisen (hengityspysähdys). Tila on hengenvaarallinen, ja käyttäjä tulee saada nopeasti ja tarvittaessa elvyttämisen hoitoon.

Löydökset: Heroiinin haju on etikkamaisen pistävä. Vankilaloissa sitä kuljetetaan tavallisesti useampikertaisessa kondomipakkauksessa joko nieltynä tai peräsuolelta /emättimessä. Poltettava heroiini lämmitetään foliolla, jolloin se nesteytyy, ja savu vedetään keuhkoihin pillillä. Heroiini on harmaan valkoista tai ruskehtavaa jauhetta, nesteenä väritöntä tai rusehtavaa. Lisäksi se voi olla rusehtavaa kokkareista massaa eli smackiä. Myös ruiskuja ja neuloja, foliopaperia, askorbiinihappoa voi löytyä. Koska heroiini liukenee huonosti veteen, sitä on suonensisäisesti käytettäessä liuotettava sitruuna- tai askorbiinihappoon. Sitruuna tai sitruunalimetti ja jopa sitruunasooda toimivat myös liuottimena. Seosta on lisäksi lämmitettävä. Tämän vuoksi pohjasta poltetut lusikat ja foliopalat viittaavat yleensä heroiinin käyttöön.

Tutkimukset: Heroiinin imeytyminen on nopeaa samoin kuin sen poistuminen elimistöstä. Heroiinin pääaineenvaihduntatuotetta 6-monoasetyyylimorfiinia voidaan todeta virtsassa enimmillään 8 tuntia käytön jälkeen. Heroiini muuttuu elimistössä edelleen morfiiniksi, joka voidaan todeta virtsanäytteestä 1-2 vuorokautta käytön jälkeen. Verinäytteestä morfiini voidaan todeta enimmillään 2 – 3 tuntia käytön jälkeen.

Opiattiiriippuvuuden vieroitus- tai korvaushoidossa voidaan käyttää buprenorfiinia (Temgesic® tai Subutex®) tai Metadonia®. Hoito voidaan aloittaa vain sosiaali- ja terveysministeriön määräämissä paikoissa erityisen seurantajakson jälkeen. Aloitettua hoitoa voidaan jatkaa myös vankilassa. Buprenorfiini on synteettinen opiaatteihin kuuluva aine, jota käytetään suussa imeskeltävän tabletin muodossa. Niiden vaikutus alkaa nopeasti. Subutex® on n. 10 kertaa voimakkaampi kuin Temgesic®. Vangit käyttävät näitä lääkkeitä myös suonensisäisesti. Buprenorfiini ei näy pikatesteissä. Tästä syystä aineen käyttöä epäiltäessä virtsanäyte tulee lähettää laboratorioon tutkitavaksi. Vaikutukset ja riippuvuus ovat samanlaiset kuin opiaateilla.

8.3.2 Huumaantumistarkoituksessa käytetyt lääkeaineet

Yleisin sekakäyttö on alkoholin ja rauhoittavan tai unilääkkeen yhtäaikaista päihdekäyttöä. Valtaosalla vangeista on perusongelmana myös alkoholin runsas käyttö. Usein alkoholin suurkuluttajilla esiintyy ahdistusta ja unettomuutta vieroitusoireineen, joita aletaan hoitaa itsehoitona yhdistämällä alkoholin ja bentsodiatsepiinien käyttöä. Myös eräitä unilääkkeitä (barbituraatteja) käytetään päihtymistarkoituksessa. Lääketieteellisestä käytöstä on viime vuosina poistettu jokseenkin kaikki barbituraatit. Ne kulkeutuvat Suomeen pääasiallisesti Venäjältä ja Virosta. Lisäksi käytetään eräitä kipu- ja rauhoittavia lääkkeitä. Yleisimmät väärinkäytettävistä rauhoittavista lääkkeistä ovat bentsodiatsepiiniryhmän lääkkeet. Näitä käytetään lääketieteelliseen käyttöön suositeltaisiin annoksiin verrattuna jopa kymmenkertaisina annoksina.

Päihdeongelmaisilla lääkkeiden väärinkäyttäjillä esiintyy mm seuraavia oireita:

- Lääkehakuinen käyttäytyminen (vaatii lääkkeitä)
- Toleranssin kasvu
- Vieroitusoireet

Huumausaineiksi luokitellaan sellaisia PKV- lääkkeitä (PKV = pääasiassa keskushermostoon vaikuttava lääke), joita käytetään päihtymistarkoituksessa. Lääkelaitos pitää em. lääkkeistä luetteloa. Tällaisia lääkeaineita ovat esim. bentsodiatsepiiniryhmän lääkkeet.

Keskushermostoon vaikuttavilla lääkeaineilla on lamaannuttava tai piristävä vaikutus. Kaikkia niistä ei ole kuitenkaan määritelty huumausaineiksi.

Tärkeimmät keskushermostoon vaikuttavat lääkeaineet ovat uni- ja rauhoittavat lääkkeet ja voimakkaat kipulääkkeet. Tavallisimmat Suomessa käytössä olevat uni- ja rauhoittavat lääkeaineet ovat:

Vaikuttava aine	Kauppanimi (esimerkkejä) ®
Bentsodiatsepiinit:	Huumausaineeksi luettava lääkevalmiste
Alpratsolaami	(huumausaineasetus/Lääkelaitos)
Diatsepaami	Alprox, Alprazolam, Xanor
Klooridiatsepoksidi	Diapam, Medipam, Stesolid, Tensopam
Loratsepaami	Risolid
Midatsolaami	Temesta
Nitratsepaami	Dormicum
Oksatsepaami	Insomin
Tematsepaami	Alopam, Opamox, Oxamin, Oxepam
Triatsolaami	Normison, Tenox
	Halcion

Muut:	Ei huumausaineeksi luettava lääkeaine
Tsaleploni	Sonata
Tsolpideemi	Stilnoct
Tsopikloni	Imovan, Zopinox
Klometiatsoli	Heminevrin
Tramadoli	Tramadol, Tramal, Tramadin

Vahvat kipulääkkeet:	Huumausainevalmiste (huumausaineasetus/Lääkelaitos)
Dekstropropoksifeeni	Abalgin, Abalgin retard
Buprenorfiini	Temgesic, Subutex
Fentanyyli	Durogesic
Hydromorfon	Opidol
Metadoni	Dolmed
Morfiini	Dopolan, Dolcontin, Morphin
Oksikoni	Oxanest, OxyContin, Oxynorm
Petidiini	Petidin

Vaikutukset:

- Rauhoittavia
- Helpottavat unen tuloa
- Vähentävät tuskaisuutta
- Laukaisevat lihasjännitystä
- Vähentävät mm. alkoholin käytön aiheuttamia kouristuksia

Bentsodiatsepiinien ja barbituraattien käyttäjille saattaa kehittyä vaikea päihderiippuvuus. Hoidon onnistumisen edellytyksenä on ko. riippuvuuden tunnistaminen. Erityisesti bentsodiatsepiinejä käyttäneillä vieroitushoito voi kestää kahdesta viikosta jopa 1,5 vuoteen.

Löydökset: Lääkkeet ovat yleensä erikokoisia, -näköisiä ja -värisiä tabletteja. Ne ovat usein läpipainopakkauksissa tai paketoituna tablettipötköiksi.

Tutkimukset: Bentsodiatsepiinien aineenvaihduntatuotteita voidaan todeta virtsassa aineesta riippuen 2-21 vrk. Barbituraatteja voidaan todeta aineesta riippuen jopa 30 vrk käytön jälkeen.

8.4 Muut

Gamma eli gammahydroksibutyraatti (GBH) on mm. kehonrakentajien, laihduttajien ja diskonuurison käyttämä hyvinolontunnetta aiheuttava aine, jota käytetään myös lääketieteellisiin tarkoituksiin (ei Suomessa). Aineen käyttö yhdessä muiden päihteiden kanssa on hengenvaarallista. Annostelu on erittäin tarkkaa, koska yliannostelun vaara on aina olemassa. Päihtyminen alkaa 5-30 minuutin sisällä nauttimisesta ja kestää 1.5 –3 tuntia. Vaikutusta voidaan pidentää uusimalla annos säännöllisin väliajoin.

Aine valmistetaan kemiallisesti ja se on siis täysin synteettinen. Aineen väärinkäyttö on lisääntynyt Suomessa.

Vaikutukset:

- Euforia (hyvänolon tunne)
- Rauhoittava
- Lihasrentoutuminen
- Oletetaan lisäävän lihasmassaa
- Muistin heikkeneminen
- Suurina annoksina myrkyllistä
- Seurauksena mm. tajunnan tason lasku
- Kouristukset ja hengityksen heikkeneminen

Löydökset: Ainetta kaupataan jauheena, pillereinä, kiinteinä palasina ja nesteinä (esim. ampulleissa). Gamma esiintyy yleisimmin värittömänä nesteinä.

Tutkimukset: Gammaa voidaan todeta virtsanäytteestä muutamia tunteja käytön jälkeen.

Durogesic® on morfiininsukuinen (fentanyyli) syöpäpotilaille kipulääkkeeksi tarkoitettu laastari. Laastari kiinnitetään karvattomalle alueelle, josta se imeytyy ihon kautta. Ko. laastari on erittäin voimakastehoinen ja voi yliannoksena johtaa hengityksen lamaantumiseen. Katukaupassa ko. laastarin lempinimi on **Hansaplast**.

8.5 Liuotinaineet

Liuotinaineita käyttävät pääasiassa 8-14 vuotiaat lapset ja nuoret. Tärkeimpiä impattavia aineita ovat tolueenia sisältävät aineet, kuten liimat ja maalien ohenteet, sekä erilaiset nestekaasut, mm. butaani (tupakansyöttimissä). Aineita impataan suoraan pakkauksesta, säiliöstä, aineeseen kastetusta rätistä tai muovipussista, johon on pantu ainetta tai siihen kastettu rätti. Sisään hengitetyt aineet imeytyvät keuhkoista nopeasti verenkiertoon. Impausskerran (15-20 syvää hengenvetoa) vaikutukset alkavat jo muutamassa minuutissa ja ovat lyhytaikaisia, joten imppaamista harrastetaan useamman kerran peräkkäin. Vaikutukset kestävät silloin useampia tunteja.

Vaikutukset:

- Euforiaa
- Käyttäytymishäiriöitä
- Harhaluuloja
- Näkö- tai kuulohallusinaatioita
- Krapulapahoinvointia, oksentelua ym.

Yliannostus:

- Kouristuksia
- Tajunnantason laskua
- Kooma
- Äkkikuoleman riski

Pitkäaikaisessa käytössä liuotinaineet vaikuttavat aivoihin ja aiheuttavat siten henkisen tason laskua. Lisäksi liuotinaineet vaikuttavat suoraan maksan toimintaan (ovat myrkkijä), sydänlihaskaurioita esiintyy ja aineet vaikuttavat munuaisten toimintaan.

8.6 Anaboliset steroidit

Anabolisia steroideja on useita ja niitä käytetään sekä lääkteinä että dopingkäyttöön lisäämään lihasvoimaa. Anaboliset steroidit eivät ole varsinaisia päihteitä, mutta niillä on myös psyykkisiä vaikutuksia.

Vaikutukset:

- Mielihyvän tunne
- Mielialan vaihtelut
- Ahdistuneisuus
- Aggressiivisuus
- Ihon muutokset
- Maksavauriot
- Sydämen ja verisuonien muutokset

Käyttäjälle kehittyy luonteeltaan psyykkinen ja fyysinen riippuvuus.

Löydökset: Erinäköisiä ampulleja, pillereitä ym.

Tutkimukset: Anabolisten steroidien aineenvaihduntatuotteita voidaan todeta virtsanäytteestä vajaasta viikosta aina useisiin kuukausiin saakka riippuen käytön moninkertaisuudesta ja aineen ottotavasta (suun kautta, lihaksen sisäisesti).

Anabolisten steroidien mahdolliset löydökset käsitellään vankiloissa laitoshäiriön rikkomuksena.

Aineiden näkyvyysajat yhteenvetona:

PÄIHDE	ESIINTYVYYS VIRTSASSA
KANNABIS	1 - 5 vrk (virtsa) =satunnaiskäyttäjä 5 - 14 vrk (virtsa)=päivittäiskäyttäjä 45 vrk (virtsa)=krooninen käyttäjä 12 tuntia (veri)
LSD	0 - 2 vrk (virtsa) muutama tunti (veri)
PCP, fensyklidiini	3 - 8 vrk (virtsa) alle 1 päivä (veri)
AMFETAMIINI	2 - 4 vrk (virtsa) enintään 24 tuntia (veri)
AMFETAMIINIJOHDANNAISET (Ekstaasi, metamfetamiini, Kati)	2 - 4 vrk (virtsa) enintään 24 tuntia (veri)
KOKAIINI (Crack, Free-Base, Coca-Base)	2 - 3 vrk (virtsa) enintään 24 tuntia (veri)
OPIAATIT (oopiumi, morfiini, heroini)	1 - 2 vrk (virtsa) 2 - 3 tuntia (veri)
LÄÄKEAINEET (bentsodiatsepiini, barbituraatti*)	2 - 21 vrk (virtsa) *jopa 30 vrk (virtsa)
MUUT Gamma Buprenorfiini (Subutex® ja Temgesic®)	muutamia tunteja (virtsa) 1-2 vrk (virtsa)

9. Päihteiden käytön toteaminen

- RTL 2 luvun 9 b § 3 momentti ja 9 c § sekä VHA 7 d §
- TVL 5 § 4 momentti ja TVA 7 §
- Vankeinhoito-osaston määräys nro 6/011/99 ja ohje nro 7/011/99

Vangin päihteiden käyttö laitoksessa on vankilan järjestyksen rikkomista. Vangin epäiltyyn tai ilmeiseen päihtymystilaan tulee aina puuttua. Valvonnan ja mahdollisiin seuraamuksiin liittyvien toimenpiteiden lisäksi tulee kiinnittää huomiota vangin ohjaamiseen tarpeelliseen hoitoon.

Vangin päihteiden käyttö erilaisten lupien aikana ja vangin saapumisena päihtyneenä poistumislupalta, siviilityöstä tai opintolupalta käsitellään lupaehtojen rikkomisena.

9.1 Päihtymystilan selvittäminen havainnoimalla

Päihtymystilan selvittäminen voi perustua vangista tehtyihin havaintoihin. Vankia ja hänen käyttäytymistään voidaan havainnoida ja seurata pitemmältä ajalta (tunteja). Havainto voi olla vangin poikkeava käyttäytyminen, esim. pirkkutarkka siisteys (ylijärjestys) tai hillitön omien kojeiden aukiruvailu voi kertoa amfetamiinin käytöstä. Tehdyt havainnot tulee kirjata. Kirjattuja havaintoja käytetään perusteena määrättäessä mahdollista kurinpitörangaistusta tai ratkaistaessa vangin avolaitossijoituksen pysyvyyttä.

Havaintojen perusteella kahden virkamiehen tulee päätyä joihinkin arvioon vangin tilasta (**LIITE 2**).

Päihtymystilan selvittämistä koskeva lomake tulee täyttää aina, kun vankia epäillään päihteiden käytöstä.

Mitä useampia poikkeamia normaalista havainnoinnissa esiintyy, sitä varmempana päihtymistilaa voidaan pitää. Havainnoinnin kesto-aika on syytä kirjata. Virkamiehet joutuvat nojautumaan hankittuun tietoon, omiin havaintoihinsa ja vangin tuntemiseen arvioidessaan poikkeako vangin käyttäytyminen normaalista.

Vangin fyysisen olemuksen lisäksi huomiota kannattaa kiinnittää esimerkiksi vangin hengityksen hajuun (hasis, alkoholi). Samoin huomiota kannattaa kiinnittää vangin asuinhuoneen ilman hajuun (hasis, amfetamiini, poltettava heroiini). Myös vangin sellin siisteys, likaisuus ja sekaisuus tai muutokset vangin henkilökohtaisessa hygieniassa (vaatteet sekaisin tai likaiset, vanki ei pidä huolta puhtaudestaan) voivat antaa viitteitä päihteiden käytöstä.

Päihtymystilaa epäiltäessä vangille annetaan mahdollisuus selvittää, mistä päihtymykseen viittaavat merkit saattaisivat johtua. Jos vanki väittää tilansa aiheutuneen lääkärin määräämistä lääkkeistä tai sairaudesta (esim. diabetes tai allergia), väitteen todenperäisyys tulee varmistaa terveydenhuoltohenkilökunnalta. Esimerkiksi diabetes voi aiheuttaa päihtymistä muistuttavan ensiapuluonteista hoitoa vaativan tilan.

Tehtyjen ja kirjattujen havaintojen perusteella virkamiesten tulee päätyä johonkin seuraavista arvioista ja varmistaa se allekirjoituksillaan:

- Vangin päihtymystila on ilmeinen
- Vangin päihtymystila on ilmeinen **avolaitoksessa:**
- Vanki vaatii virtsakoetta Vanki ei vaadi virtsakoetta
- On syytä epäillä vangin olevan päihtynyt
- Vanki ei ole päihtynyt

Vangin päihtymystila on ilmeinen: Suurin osa havainnoista on poikkeavia

Vangin päihtymystila on ilmeinen avolaitoksessa: suurin osa havainnoista on poikkeavia. Koska avolaitoksessa itsensä päihdyttämisestä rangaistaan avolaitosajan menetyksellä, vangille tulee tarjota mahdollisuutta antaa virtsanäyte.

On syytä epäillä vangin olevan päihtynyt: Osa havainnoista on poikkeavia

Vanki ei ole päihtynyt: Havainnot ovat olleet normaaleja.

Jos havaintoja tehneet virkamiehet päätyvät siihen, että vanki ei ole päihtynyt, on kuitenkin oman oikeusturvan vuoksi syytä täyttää havainnointilomake loppuun ja liittää se vangin asiakirjoihin.

9.2 Päihteiden käytön toteaminen muulla tavoin

9.2.1 Virtsanäyte

Vankeinhoito-osasto päättää vankeinhoitolaitoksessa käytettävistä virtsan huume-seulontatesteistä (pikatestit). Vankeinhoito-osasto hoitaa tässä tarkoituksessa keskitetysti seulontatestien tarjouspyynnöt. Käyttöön otettavan seulontatestin valintakriteereinä ovat laatu (luotettavuus), helppokäyttöisyys ja hinta.

Jos päihtymystila ulkonaisista merkeistä (havainnoista) päätellen on ilmeinen, virtsan seulontatutkimusta ei tule tehdä. Jos avolaitoksessa todetaan vangin päihtymystilan olevan ilmeinen ja on syytä epäillä tilan johtuvan muusta kuin alkoholista, on vangilta kysyttävä, vaatiiko hän saada antaa virtsanäytteen.

Jos on vangin syytä epäillä olevan päihtynyt tai vangilta on löytynyt huumeiden tai muiden päihteiden käyttöön liittyviä välineitä, vangilta tulee vaatia virtsanäyte päihteiden käytön selvittämiseksi. Samoin jos on löytynyt huumeaineita/käyttövälineitä, joiden omistajasta ei ole varmuutta. Kun on tehty päätös virtsanäytteen vaatimisesta vangilta, on vankia koko ajan valvottava ja hänet on sijoitettava odottamaan näytteen tuloa sellaiseen tilaan, missä ei ole vapaasti saatavissa vettä.

Virtsanäytteen antamista tulee valvoa vangin kanssa samaa sukupuolta olevan henkilökunnan edustajan. Ennen näytteen antoa vangin tulee riisuuntua alasti ja valvojan tulee tarkastaa, ettei kehoon ole kiinnitetty mitään sellaista, millä voisi vaikuttaa näytteen oikeellisuuteen. Vangin tulee myös pestä kädet ja kynnenaluset erittäin huolelli-

sesti. Paras tapa estää näytteeseen vaikuttaminen on antaa vangille antaa kertakäyttökäsineet näytteenannon ajaksi. Näytteenantotilanteessa valvojan tulee varmistua siitä, että virtsa on antajan omaa. Näytettä tulee saada vähintään 20-50 ml, jotta sitä riittää myös varmistusnäytteeksi. Valvojan tulee huolehtia, ettei vangilla ole mahdollisuutta pilata näytettä. Todettaessa vangin manipuloineen antamansa näytteen, teko tulee ottaa huomioon arvioitaessa näyttöä vangin päihteiden käytöstä.

Jos vanki ilmoittaa, ettei hän saa annettua näytettä, tulee hänelle antaa **enintään** 4 dl vettä. Mikäli vanki ei anna virtsanäytettä kahden tunnin sisällä, katsotaan vangin kieltäytyneen näytteen antamisesta. Näytteenantoa voidaan odottaa yli kaksi tuntia, jos on epäiltävissä, että näytteen antaminen estyy jännittämisen tai muun vastaavan syyn vuoksi ja odottamalla tilanne saattaisi korjaantua.

Seulontatutkimuksen suorittaa valvontahenkilökuntaan kuuluva, joka on saanut riittävän koulutuksen tehtävään. Päihdeseulonta ja tutkiminen tapahtuu virtsasta. Virtsa-seulontatutkimuksessa saatu positiivinen tulos lähetetään aina varmistettavaksi laboratorioon. Myös negatiivisen tuloksen antanut näyte voidaan lähettää seulontaa ja tarkempaa tutkimista varten laboratorioon. Näin kannattaa menetellä, mikäli vangin tila ei vastaa saatua tutkimustulosta tai on muuta syytä epäillä vangin käyttäneen sellaista päihdettä, mikä ei näy pikaseulontamenetelmällä.

9.2.2 Virtsatutkimus ja siihen vaikuttaminen

Virtsanäytteen tulokseen vaikuttavia tekijöitä ovat:

- käytetyt menetelmät
- huumelaji
- lääkeaineiden ristireagointi
- näytteen laatu
- tutkijan taito
- virtsan tuoreus, säilytys, aitous ja mahdolliset häiritsevät aineet.

Virtsan seulontatutkimusta tehtäessä tulee ottaa huomioon:

- virtsan väri
- haju
- saostumat (sakkaa näytepurkin pohjalla)
- lämpötila (virtsa n. 37 o)
- pH (happo-neutraali-emäs kastettavalla pH-liuskalla)
- virtsan ominaispaino (ominaispainomittarilla)
- punasolut virtsassa (punertava väri)

Virtsatutkimuksen analyysimenetelmä voi myös vaikuttaa tulokseen. Eri menetelmät ovat herkkyydeltään erilaisia. Seuraavassa on muutamia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa virtsatutkimuksen onnistumiseen:

- **Väärän henkilön näyte:** Henkilöllä voi olla puhdas virtsanäyte säiliössä (esim. muovipussissa, injektioruiskussa yms.) teipattuna kehoon.

- **Virtsanäyte on vetinen:** Vanki on lisännyt vettä näytteeseen, antaa näytteeksi pelkkää vesijohtovettä tai on pyrkinyt laimentamaan virtsaansa juomalla runsaasti vettä. Mikäli vangin antama näyte ei väriltään tai lämpötilaltaan (n. 37⁰) vaikuta virtsanäytteeltä.
- **Virtsan pH:ta (happamuutta) on manipuloitu.** Vanki voi eri tavoin pyrkiä muuttamaan virtsaansa happamuutta happamaan tai emäksiseen suuntaan. Happamuutta/emäksisyyttä voidaan tutkia Adult Check® liuskalla.
- **Vieraat aineet:** Vanki voi manipuloida virtsaa sijoittamalla vierasta ainetta virtsaputken suuhun tai esinahan alle tai lisäämällä ainetta antamaansa näytteeseen. Manipulaatiossa tavallisimmin käytettäviä **emäksisiä** aineita ovat mm. pesuaineet ja saippuat ym. **Hapoista** tavallisimpia on etikka ja sitruuna. Manipulaatiota epäiltäessä kannattaa tutkia virtsan pH Adult-Check® liuskalla. Virtsan pH on normaalisti 5-8. Näytteen voi saada tutkimuskelvottomaksi myös lisäämällä näytteeseen erilaisia lääkeaineita.
- **Biologinen kontaminaatio:** Vanki voi liata virtsanäytteen esim. syljellä tai ulosteella. Ne sisältävät runsaasti bakteereja, jotka lisääntyvät huomattavan nopeasti, jos virtsa on huoneen lämmössä. Virtsanäyte on pian pilalla, eikä sitä voida käyttää.
- Virtsatutkimuksen tulokseen vaikuttaa myös päihdyttävän aineen poistumisnopeus elimistöstä.

Jos saatua virtsanäytettä epäillään manipuloituksi, on epäilyn perusteet kirjattava tarkasti.

9.2.3 Virtsanäytteen lähettäminen varmistettavaksi:

1. Mikäli seulontatuloksena on ollut positiivinen, virtsanäyte lähetetään varmistettavaksi FINAS –akkreditoituun laboratorioon. Läheteeseen merkitään pyydetty tutkimus. Jos on syytä epäillä päihtymystilaa ja seulontatuloksena on negatiivinen, voidaan pyytää laajempi tutkimus huumaus- ja/tai huumausaineina pidettävistä lääkeaineista. Jos positiivisen löydöksen johdosta seuraamuksen määräämisen täytyy tapahtua esim. määräaikaisten johdosta nopeasti, voidaan laboratoriolta pyytää näytteen tutkimista kiireellisenä.
2. Näytepurkkiin tulee merkitä:
 - Vangin nimi
 - Vangin henkilötunnus
 - Näytteen ottopäivämäärä
3. Läheteeseen tulee merkitä:
 - Vangin nimi
 - Vangin henkilötunnus
 - Näytteen ottopäivämäärä

- Lähettävä laitos ja sen osoitetiedot
- Lähettäjän nimi
- Lähettäjän puhelinnumero
- Telekopionumero, johon vastaus halutaan ja virkamies, jolle vastaus toimitetaan
- Pyydetty tutkimus

Läheteeseen merkitään selvästi, mitä tutkimusta pyydetään ja mitä seulontatutkimusta on käytetty positiivisen virtsanäytteen saamiseksi. Lähete tulee täyttää huolellisesti, koska siinä olevia tietoja käytetään myös tilastointiin.

4. Näytepurkki pakataan muovipussiin, joka yhdessä laboratoriolähetteen ja Ilmoitus päihtymystilasta -lomakkeen kopion kanssa suljetaan sinetöityyn lähetepussiin ja toimitetaan FINAS –akkreditoituun laboratorioon. Ennen postitusta näyte säilytetään jääkapissa. Tarvittaessa liitetään mukaan vangin lääkekortin kopio suljetussa kuoressa. Laboratoriolähetteen kopio ja ilmoitus päihtymystilasta lomake säilytetään laitoksessa.
5. Laboratoriolta voidaan pyytää tarvittaessa tutkimustuloksen ja tapahtumati-
tietojen pohjalta lääkärinlausunto.
6. Positiivisen näytetuloksen alkuperän selvittämiseksi vankilalääkäri voi antaa vangin suostumuksen perusteella laboratorion lääkärille vangin terveyden-
tilaa ja lääkitystä koskevia tietoja tai laboratoriolähetteen liitteenä toimitetaan lääkekortin kopio suljetussa kuoressa.

9.2.4 Alcometer-tutkimus

Vaikka ilmeisen päihtymystilan epäillään johtuvan alkoholista, vankia on aina vaadittava suorittamaan puhalluskoe.

- Vangille suoritetaan alcometer-tutkimus. Jos vanki kieltäytyy, johtaja voi määrätä verinäytteen ottamisen henkilönkatsastuksena.
- Alcometer-tutkimuksen tuloksen ollessa **positiivinen koe tulee toistaa 15-30 minuutin kuluttua**. Jos tuloksen ja havaintojen välillä on ristiriita (esim. alcometer osoittaa 0,3 promillea, mutta vanki vaikuttaa kuitenkin voimakkaasti päihtyneeltä), on todennäköistä, että päihteenä on käytetty muita aineita.
- Alcometer-laite tulee **huoltaa (kalibroida) kerran vuodessa**.
- Alcometer-laite on pikaseulontalaite (muitten havaintojen tulee tukea tulosta, esim. alkoholin haju hengityksessä).

9.2.5 Verikoe

Jos on syytä epäillä vangin olevan alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen, voidaan määrätä, että vangin on suoritettava puhalluskoe tai annettava virtsanäyte. Vangin kieltäytyessä puhallusnäytteestä tai virtsakokeesta ilman pätevää syytä **johtaja tai hänen sijaisensa** voi päättää verikokeen ottamisesta **henkilönkatsastuksena**. Päätöksen pohjaksi tulee kirjata tarkoin havainnot ja esittää perustelut

johtajan päätöksentekoa varten. Vanki ei siis itse voi valita, antaako hän virtsanäytteen vai meneekö mieluummin verikokeeseen.

Itsensä päihdyttämisestä epäilty vanki tulee lähettää verikokeeseen mahdollisimman pian (8 tunnin sisällä ensimmäisistä päihtymystilaan viittaavista havainnoista). Päih-teiden käyttö näkyy veressä huomattavasti lyhyemmän aikaa kuin virtsassa (mm. kan-nabis häviää verestä 2-4 tunnin sisällä). Päätöksen verikokeeseen määräämisestä on oltava mukana vankia tutkimukseen toimitettaessa.

9.3 Tutkintavangin päihtymystila

Tutkintavankien kohdalla päihtymystilan toteamista koskevat menettelytavat ovat sa-mat kuin vankeusvangeilla. Ilmeisessä päihtymystilassa tätä koskevat havainnot on kirjattava ja kahden havainnot tehneen virkamiehen on vahvistettava lomakkeelle an-netut tiedot allekirjoituksellaan. Jos päihtymystila ei ole ilmeinen, mahdollinen päih-teiden käyttö on todettava virtsanäytteellä tai puhalluskokeella. Tutkintavanki voidaan määrätä myös verikokeeseen päih-teidenkäytön selvittämiseksi, jos hän kieltäytyy virt-sanäytteen antamisesta tai puhalluskokeesta. Päätöksen voi tehdä ainoastaan laitoksen johtaja.

Vaikka tutkintavankia ei voida rangaista kurinpidollisesti päihtymystilaan on puututta-va ja siitä on edelleen raportoitava. Todetut tutkintavankien päihdyttämistapaukset on merkittävä vangin asiakirjoihin, koska mahdollisia myöhempiä arvioita ja soveltu-vuusselvityksiä tehtäessä myös tutkintavankiaikaisella käytöksellä on oma merkityk-sensä. Tapauksesta riippuen asiasta on ilmoitettava poliisille.

10. Päihteen laitostai osasto

- RTL 2 luvun 9 c §
- Vankeinhoito-osaston määräys nro 6/011/99 ja ohje nro 7/011/99

Rangaistuslaitoksessa voi olla osastoja vangeille, jotka sitoutuvat olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja anabolisia steroideja. Vangin on tällöin pyydettyä annettava virtsanäyte tai suoritettava puhalluskoe. Myös koko rangaistuslaitos voi toimia päiheteettömänä yksikkönä. Päiheteettömässä laitoksessa tai päiheteettömällä osastolla virtsanäytteen antamista tai puhalluskokeen suorittamista voidaan vaatia ilman erityistä syytä.

10.1 Suljetun laitoksen osasto

Jos vanki rikkoo sitoumuksensa, hänet voidaan poistaa päiheteettömältä osastolta. Jos virtsan seulontatutkimus on positiivinen, näyte lähetetään varmistettavaksi. Jos vanki myöntää käyttäneensä tuloksen aiheuttanutta ainetta, näytettä ei tarvitse lähettää varmistettavaksi.

Jos vanki on vieroitushoidossa, jossa muun muassa seurataan virtsasta päihdepitoisuuksien alenemista, pitoisuuksien pienentymiseen liittyvä positiivinen virtsatulos ei aiheuta rangaistusseuraamusta.

10.2 Avolaitos

Vuoden 2000 alusta lukien kaikki avolaitokset ovat olleet päiheteettömiä. Päästäkseen avolaitokseen vangin on ennakolta sitouduttava kirjallisesti päiheteettömyyteen sekä todistamaan sen pyydettyä. Sitoumuksen allekirjoittamisen yhteydessä henkilökunnan on selvitettävä vangille, kuinka virtsatestit suoritetaan käytännössä (alasti, valvotusti ja määrääjassa). Vangin vakuutettua ymmärtävänsä asian ja haluavansa sitoutua päiheteettömyyteen ja sen mukanaan tuomiin velvoitteisiin hänelle annetaan allekirjoitettavaksi sitoumuslomake. Tarpeettomien avolaitosmääräysten peruutusmenettelyjen ja edestakaisen vankiliikenteen välttämiseksi vangin päiheteettömyys tulee yleensä selvittää jo ennen myönteisen avolaitospäätöksen tekemistä, mutta viimeistään kuitenkin ennen avolaitokseen siirtämistä.

Mikäli vanki kieltäytyy antamasta virtsanäytettä tai suorittamasta puhalluskoetta sitoumuksestaan huolimatta, tästä seuraa siirto suljettuun laitokseen. Avolaitosaika luetaan kokonaan rangaistusajaksi, jos kieltäytymisen lisäksi ei ole muuta näyttöä päiheteiden käytöstä tai hallussapidosta. Vangin antaessa positiivisen virtsanäytteen se on aina lähetettävä varmistettavaksi. Avolaitoksessa päiheteettömyyssitoumuksen rikkomisesta seuraa suljettuun vankilaan siirron lisäksi yleensä avolaitosajan menetys 14 päivän osalta.

11. Päihdevalvonta erilaisten lupien ehtona

- **RTL 2 luvun 9 b § 3 momentti sekä TVL 5 § 4 momentti**
- **Vankeinhoito-osaston määräys nro 6/011/99 ja ohje nro 7/011/99**

Siviilityö-, opinto- ja poistumislupien, laitoksen ulkopuolella järjestettävään tilaisuuteen osallistumisen sekä valvomattoman tapaamisen ehdoksi voidaan asettaa, että vangin on vaadittaessa annettava virtsanäyte tai suoritettava puhalluskoe. Tutkintavangille ehto voidaan asettaa ainoastaan valvomattoman tapaamisen osalta.

Virtsanäyte tai puhalluskoe voidaan vaatia ennen luvan myöntämistä tai valvomattomaa tapaamista taikka niiden jälkeen. Virtsanäyte tai puhalluskoe voidaan vaatia heti, kun vanki on jättänyt hakemuksensa, jollei ole ilmeistä, ettei lupaa myönnetä.

Lisäksi virtsanäyte tai puhalluskoe voidaan opinto- ja siviilityölupien sekä vangille toistaiseksi myönnetyn valvomattoman tapaamisoikeuden ehtona vaatia milloin tahansa luvan myöntämisen jälkeen sen päättymiseen saakka, sekä enintään seitsemän vuorokautta kertaluontoisesti myönnetyn valvomattoman tapaamisen, poistumislupien tai ulkopuolisesta tilaisuudesta palaamisen jälkeen.

Vangilta, joka antaa positiivisen näytteen, voidaan evätä tai peruuttaa opinto- tai siviilityölupa, anottu tai myönnetty poistumislupa, valvomaton tapaaminen tai lupa osallistua ulkopuoliseen tilaisuuteen. Positiivisen näytteen antaneelle vangille voidaan lisäksi määrätä kurinpitorangaistus.

Vangilta, joka ilman pätevää syytä kieltäytyy virtsanäytteen antamisesta tai puhalluskokeen suorittamisesta, voidaan ottaa verinäyte, jos sen katsotaan olevan yksittäisessä tapauksessa tarpeen.

Pelkkä kieltäytyminen antamasta virtsanäytettä tai suorittamasta puhalluskoetta ei voi olla peruste kurinpitorangaistuksen määräämiselle. Kieltäytymisen johdosta voi olla tarpeen hankkia näyttöä mahdollisesta päihteiden käytöstä. Sen sijaan kieltäytymisen perusteella voidaan peruuttaa vangin siviilityö- tai opintolupa, valvomaton tapaaminen, poistumislupa taikka lupa osallistua laitoksen ulkopuolelle järjestettävään tilaisuuteen.

Tutkintavankia ei voida rangaista kurinpidollisesti. Positiivisen näytteen antamisesta ei siis voi määrätä kurinpitorangaistusta. Positiivisen näytteen antaminen voi kuitenkin vaikuttaa tutkintavangin oikeuteen osallistua laitoksessa järjestettäviin toimintoihin. Sitä voidaan käyttää myös harkintaperusteena tapaamisen valvonnan astetta määrättäessä.

12. Päähtyneen ensiapu

12.1 Tilannearvio ja hälyttäminen

Alkoholin aiheuttamat välittömät tai välilliset kuolemantapaukset ovat päihdekuolemista tavallisimmat, mutta lisääntyvässä määrin on sattunut myös heroiinin yliannoksesta aiheutuneita kuolemia erityisesti nuorten keskuudessa. Vankilaoiloissa voi syntyä tilanteita, joissa joudutaan arvioimaan kiireellisesti hoidon tarvetta epäiltäessä, että vanki ottanut yliannoksen jotain päihdettä. Seuraavat seikat auttavat ratkaisemaan hoidon kiireellisyysasteen:

- Tilannearvio ja johtovastuu
 1. kuka tekee
 2. mitä tekee
 3. miksi
- Vastaako vanki kysymyksiin:
 1. mitä on tapahtunut
 2. mitä on ottanut
 3. kuka on antanut
- Herääkö ravisteltaessa
- Onko tajuton ja jos on niin, hengittääkö. Jos ei hengi, toimiiko sydän (pulssi kaulalta)

Tilannearvion suorittaminen ei saisi kestää **puolta minuuttia kauempaa**.

Hätäilmoitusta yleiseen **112 hätäilmoitusnumeroon** (aluehälytyskeskus) tehtäessä on otettava huomioon seuraavaa:

- Kuka olet
- Kerro mitä on tapahtunut (hengityksen ja sydämen elvytys!!!!). Kerro mahdollisesta myrkytystilasta tai sen aiheuttajasta, jos se on tiedossa, ja muut oireet (onko oksentanut, kouristellut ym.)
- Missä tapahtunut, tarkka osoite ja kuinka opastus esim. vankilan portilta on järjestetty
- Vastaa kysymyksiin
- Älä sulje puhelinta, ennen kuin siihen annetaan lupa

12.2 Hätäensiapu

Joskus joudutaan harkitsemaan, onko elvytyksestä apua. Parhaiten auttaa tieto siitä, onko vanki nähty vähän aikaisemmin elossa ja onko iho selvästi lämmin.

Jos vanki on tajuton, mutta hengittää ja sydän toimii, hänet asetetaan kylki/makuuasentoon (jottei oksennusta joudu henkitorveen) ja kutsutaan ambulanssi.

Vangin tutkiminen ensiaputilanteessa ei saa kestää **puolta minuuttia** kauempaa ja ratkaisun elvytyksen aloittamisesta on tapahduttava ripeästi. Jos vangin hengitys ja sydämen toiminta on pysähtynyt, aloitetaan puhallus- ja sydämen painalluselvytys.

Hätäensiavussa menetellään seuraavasti:

- Hätäilmoitus nro 112
- Pään taivutus taaksepäin
- Kiristävät vaatteet auki
- Puhalletaan kaksi kertaa, jotta hengitystiet aukeavat
- Elvytysrytmi on se, että toinen puhalttaa kaksi kertaa
- Toinen painaa rintalastan keskiosaan 15 kertaa
- Elvytystä jatketaan kunnes sairaankuljettajat ovat paikalla
-

Sydämen painalluselvytys kohdistetaan rintalastan keskiosaan niin, että rintalastan painuminen tuntuu. Puhalluselvytystä annettaessa sieraimet tulee sulkea (muuten puhallettava ilma tulee nenästä ulos) ja pää tulee taivuttaa taaksepäin.

Sairaan kuljettajille annetaan raportti siitä, mitä on siihen asti tehty.

13. Opastus päihdekuntoutukseen

Laitoksessa havaittavaan päihteidenkäyttöön on aina välittömästi puututtava ja päihdeopastuksen- ja kuntoutuksen tarpeessa olevia ohjattava ja motivoitava hoitoon.

Hoitamaton päihdeongelma heikentää henkilön elämänhallintaa sekä terveyttä ja liittyy näin erilaiseen häiriökäyttäytymiseen ja rikollisuuteen. Merkittävällä osalla vankeista on eriasteisia päihdeongelmia usein kietoutuneena muihin ongelmiin. Tämä näkyy työ- ja toimintakyvyn vajeina, järjestyshäiriöinä, lomarikkomuksina ja erityisesti suistumisena päihde- ja rikoskierteeseen vapauduttaessa. Päihderiippuvainen vanki joutuu helposti myös pelinappulaksi vankien rikollisessa alakulttuurissa, jossa päihteillä, niihin liittyvällä kaupalla, kiristyksellä ja painostuksella on merkittävä rooli. Siksi päihdeongelmaisen vangin hoitoon motivoiminen ja ohjaaminen on erityisen tärkeää. Se on osa vankeinhoidon perustyötä. Onnistunut päihdekuntoutus vähentää merkittävästi henkilön uusintarikollisuutta ja tuo myös suuria säästöjä kalliissa sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksissa.

Henkilön päihdeongelman selvittäminen on periaatteessa helppoa. Suorin ja myönteisin tapa asian selvittämiseen on ottaa asia esiin avoimesti ja luottamuksellisesti keskusteltaessa vangin kanssa. Aina se ei ole yksinkertaista, sillä päihdeongelman luonteeseen kuuluu usein ongelman kieltäminen. Päihdeongelmaisen hoitoon motivointi ja hoitoonohjaus onkin oma taitonsa. Mutta perehtymällä ja opettelemalla asian, siitä saa oivan lisän omaan keinovalikoimaansa. Keskustelun helpottamiseksi ja päihdearvion laatimiseksi on kehitetty ns. motivoiva haastattelutekniikka ja erilaisia päihderiippuvuutta selvittäviä haastattelutestejä on lukuisia (esim. AUDIT). Tarvitaan myös tietoa päihdeongelman luonteesta ja hoidettavuudesta. On myös tiedettävä, mitä vankeinhoito ja oma laitos päihdekuntoutuksesta kiinnostuneelle voi tarjota ja kenen luo asiaansa voi ohjata.

Vankeinhoitolaitoksen päihdestrategian mukaan jokaisen vangin päihdetilanne selvitetään ja annetaan tarvittava opastus. Selvitys tapahtuu otettaessa vanki vastaan laitokseen. Asiaa selvitetään kaikkien osalta terveystarkastuksen yhteydessä sekä kaikkien niiden osalta, joista laaditaan työ- ja toimintakyvyn arvio (TARKE). Alkuselvittely on yleensä vasta lähtökohta päihdehaitoista tiedottamiselle, hoitoon motivoinnille ja hoitoonohjaukselle. Tähän vaiheeseen liittyy myös vangin oikea sijoittaminen ottaen huomioon hänen päihdetaustansa.

Akuuteissa tilanteissa, joissa henkilön päihdeongelma on ilmeinen, henkilö on aina ohjattava hoitoon ottamalla yhteyttä laitoksen terveydenhuoltoon. Näin voidaan välttää mahdolliset päihteiden käytöstä henkilölle aiheutuvat vauriot sekä selvittää avun ja hoidon tarve.

Vankia opastettaessa päihdekuntoutukseen on tiedettävä, mitä palveluja omassa laitoksessa ja muualla vankeinhoidossa on saatavilla. Lähes jokaisella laitoksella on jo olemassa sekä perushygieniapakkauksessa oleva terveydenhuoltotiedote että oma päihdekuntoutuspalveluesite, jonka vangille voi antaa. On myös hyvä tietää, mistä eri osatekijöistä vankeinhoidon päihdekuntoutus koostuu:

VANGIN PÄIHDEKUNTOUTUKSEN OSATEKIJÄT

PYSÄYTYS / HOIDON TARPEEN ARVIOINTI

- Vangin työ- ja toimintakyvyn arvio
- Päihdekartoitus (Pompidou, EuropASI)
- Päihdekierteen katkaisu
 - sijoittajalaitos
 - vs/vms
- Päihdehaitoista informointi & testit
 - hepatiitit, hiv
 - päihdesairaudet
 - riippuvuus
- Motivointi
 - motivoiva haastattelu
 - lähiytyö

KUNTOUTUS-SUUNNITELMA

- Moniammatillisesti laadittu
- Kotikunnan edustaja mukana
- Päivittyvä
- Sisältää myös arvion

SIJOTTAMINEN

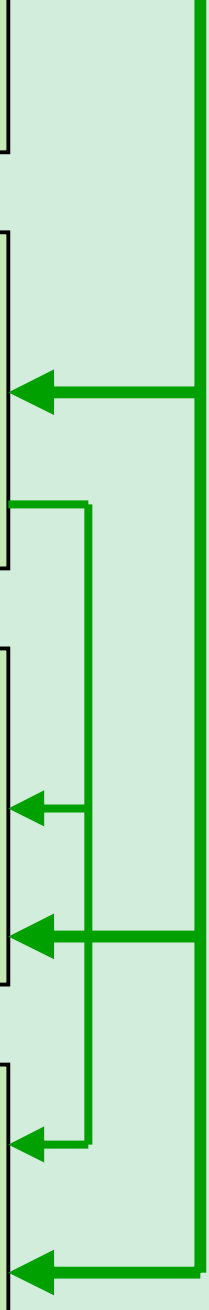
- Hoitoon motivoituneet/vieroitetut
 - Päiheteetön osasto
- Hoitoon motivoitumatomat/”kauppiaat”
 - Normaali osasto
 - ”Turvaosasto”

PÄIHDE-KUNTOUTUS-PALVELUT

- Info- ja motivoitiryhmät/ohjelmat
- Vars. kuntoutus-ohjelmat/-osastot
- Jatkokuntoutus
- Tukipalvelut (tukihenkilö, NA, AA, perheleiri yms.)

VAPAUDEEN INTEGROINTI

- Vapauteen valmentava toiminta
 - Retkahduksen ehkäisy
 - Sijoittaminen laitoksen ulkopuolelle kuntoutukseen/työhön
- Jatkohoito- ja tukipalvelujen järjestäminen yhteistyössä kotikunnan kanssa
- Verkostotyö

Aluksi selvitetään, arvioidaan, informoidaan, motivoidaan, jotta voidaan sijoittaa oikein

Päihdevangin turvallinen ja tarkoituksenmukainen sijoittaminen ”oikein” ja ohjaaminen päihdekuntoutukseen on todennäköisempää, kun vanki on ensin selvitetty (hoitettu akuutit vieroitusoireet, sairaudet ja kriisit), rauhoitettu, arvioitu (työ- ja toimintakyky, päihderiippuvuuden aste, turvallisuus, yhteistyökyky ja motivaatio), informoitu ja motivoitu (elämänhallintaa edistävään toimintaan).

Ensivaiheeseen kuuluvat tarvittaessa päihdevieroitus ja päihdesairauksien hoito. Sen jälkeen laaditaan arvio henkilön päihdeongelmasta ja muusta psykososiaalisesta tilasta sekä informoidaan palveluista ja päihdehaitoista. Näiden toimenpiteiden pohjalta henkilöä tarvittaessa motivoidaan ja ohjataan kuntoutukseen tai muuhun päihhteettömyyttä tukevaan toimintaan ja laaditaan alustava kuntoutussuunnitelma. Vasta sitten päätetään vangin sijoittamisesta. Ensivaihe olisi syytä keskittää erityiseen alueelliseen vastaanotto/arviointiyksikköön. Yksikkö tuottaisi päihdekuntoutuksen osalta tarvittavan informointi- ja motivointityön. Tähän vaiheeseen on kehitetty mm. Antiriippuvuudet® inforyhmätoiminta -ohjelma sekä motivoiva haastattelumenetelmä. Ensimmäinen vaihe olisi perusteltua suorittaa myös osalle tutkintavankeja.

Sijoittaminen päihhteettömälle osastolle/päihdekuntoutusohjelmaan

Vieroitettu päihdeongelmainen vanki, jolla on halu selvittää ongelmansa, on tärkeää sijoittaa päihhteettömälle osastolle (toiminnallinen osasto tai asumisosasto) tai johonkin intensiiviseen päihdekuntoutusohjelmaan (esim. Kalterit taakse® hoito-ohjelma, Kompiss® -kurssi, sijoittaminen Kisko yhteisöhoito-ohjelmaan® tai johonkin muuhun vankilassa toteutettavaan ohjelmaan) toisten samanlaisten joukkoon. Näin tueksi tulee hoitava yhteisöllisyys. Kurssin jälkeen vanki tulee sijoittaa päihhteettömälle asumisosastolle, jossa osallistutaan muihin toimintoihin mutta rinnalla tuetaan koko ajan päihhteettömyystavoitetta. Erityisen tärkeää on pitää huolta siitä, ettei päihdekuntoutusvankeja pidetä samoissa tiloissa muiden vankien kanssa.

Vapauteen valmennus

Tiedämme, että vapauden ensimmäiset kuukaudet ovat ratkaisevia sen suhteen palaako henkilö uudestaan vankilaan. Tavallinen tarinahan on se, että heti vapauduttuaan asiaa juhliitaan viinan ja muiden päihdeiden voimalla. Jos päihderiippuvuus on kehittynyt, seuraa siitä yleensä päihdekierre ja sitä kautta ennemmin tai myöhemmin sortuminen rikollisiin tekoihin ja paluu vankilaan. Päihdevangit tarvitsevat turvallisen sillan vankilasta vapauteen. Yhteistyö vangin kotikunnan kanssa on keskeistä, mutta sen lisäksi päihdekuntoutuvalle vangille on tarpeellista järjestää erityistä vapauteen valmennusta. Joko erikseen tai osana muuta kuntouttavaa toimintaa, opiskelua tai työtä. Vapautumisen lähestyessä päihderiippuvaiselle on tärkeää järjestää valmennusta *retkahduksen ehkäisyyn ja luoda valmiit tukiverkostot kotikuntaan*. Vankilassahan on paljon helpompi olla päihhteettömänä kuin vapaudessa, siksi vaaratilanteita on harjoiteltava etukäteen.

Sijoittaminen laitoksen ulkopuolelle päihdehuoltoon

Eräissä tapauksissa vanki on ennen vapautumista tarkoituksenmukaista sijoittaa määräjäksi vankilan ulkopuolelle päihdehuollon laitokseen, josta hän sitten vapautuu. Ulkopuolisen sijoittamisen edellytykset (ks. Vahon ohje 12/011/2000 Vangin sijoittaminen rangaistuslaitoksen ulkopuoliseen laitokseen).

Kenen luokse ohjataan?

Jokaisessa laitoksessa on vähintään yksi nimetty **päihdekoordinaattori**, jolla on tietoa sekä oman laitoksen, oman vankeinhoitoalueen että koko vankeinhoitolaitoksen tarjoamista päihdekuntoutuspalveluista.

Päihdeyhdyshenkilön lisäksi vangin voi ohjata laitoksen terveydenhuollon tai sosiaalihuollon ammattihenkilöiden vastaanotolle. Joissakin laitoksissa on erityisiä päihdeohjaajia, joiden puoleen voi kääntyä.

14. Lopuksi

Rangaistus on pantava täytäntöön siten, ettei se tarpeettomasti vaikeuta vaan mahdollisuuksien mukaan edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Laitosolosuhteissa viranomaisilla on erityinen velvollisuus turvata laitokseen sijoitetun perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Jokaisella on muun muassa oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen ja julkisen vallan on edistettävä väestön terveyttä. Jos vankilassa välitetään ja käytetään päihteitä, näiden tavoitteiden toteutuminen vaarantuu.

Päihdevalvonnan tulee olla tehokasta ja oikeudenmukaista. Eri osapuolten oikeusturvan ja toiminnan laadun takaamiseksi päätösten tulee perustua huolelliseen harkintaan ja ne on perusteltava ja kirjattava täsmällisesti. Valvontatoimenpiteet on suoritettava vahvistettuja menettelykäytäntöjä tarkasti noudattaen.

LÄHTEET

Lait ja asetukset:

- Huumausainelaki 1289/93
- Huumausaineasetus 1603/93
- Pakkokeinolaki 1987/45
- Päihdehuoltolaki 1986/41
- Rangaistuksen täytäntöönpanolaki 128/95
- Tutkintavankilaki 1974/615
- Tutkintavankiasetus 1999/701
- Valtioneuvoston päätös 1155/93
- Vankeinhoitoasetus 1995/878

Määräykset ja ohjeet:

- Tarkastaminen rangaistuslaitoksen alueella 8/011/99
- Vangin omaisuuden hallussapito ja säilyttäminen 13/011/99
- Vangin päihteettömyyden valvonta ja päihtymystilan toteaminen 7/011/99
- Vangin tilojen tarkastaminen 6/011/99

Muut lähteet:

Ensihoidon käsikirja, artikkeli ”Huumausaineiden väärinkäyttö”, Kontula Leena, Tampere 1999

Huumeiden käyttäjän kohtaaminen työssä, toim. Sirpa Lusa, Työterveyslaitos 2000
Rauma

HUUME riippuvuuden hoito Suomessa, konsensuskokous ja lausuma 3.11.1999,
Vammala 1999

ICD-10 tautiluokitus: mielenterveyden ja käyttäytymisen oireet systemaattinen osa,
STAKES

Päihdelääketiede, toimit. Salaspuro, Kiianmaa, Seppä, Jyväskylä 1998

Julkaisematon lähde:

Vankien työ- ja toimintakyvyn arviointi, Hypén Kimmo, Helsinki 2000

Asiantuntijat:

Kontula Leena, ylikonstaapeli, Helsingin poliisi
Kuoppasalmi Kimmo, ylilääkäri, Kansanterveyslaitos
Lillesunde Pirjo, laboratoriojohtaja, Kansanterveyslaitos
Mykkänen Sirpa, kemisti FM, Kansanterveyslaitos

LIITTEET

Liite 1: Ilmoitus väkivallasta, uhkauksesta tai muusta painostuksesta

Liite 2: Ilmoitus päihtymystilasta

ILMOITUS VÄKIVALLASTA, UHKAUKSESTA TAI MUUSTA PAINOSTUKSESTA

A

1) Henkilö, joka on joutunut väkivallan, uhkauksen tai muun painostuksen kohteeksi

Sukunimi ja etunimet		Laitos
Kuinka kauan vankeinhoidon palveluksessa	Kuinka kauan nykyisessä työtehtävässä	Ikä tapahtumahetkellä
Henkilöstöryhmä		
☐ Hallinto	☐ Vartiointi ja valvonta	☐ Koulutus, kuntoutus ja sosiaalityö
☐ Terveydenhuolto	☐ Työnjohto	☐ Muu, mikä?

2) Uhkaaja

Uhkaaja on	
☐ Vanki, nimi	☐ Muu, nimi

3) Tiedot väkivalta-/ uhkaus-/ painostustapauksesta

Kysymyksessä on			
☐ Uhkaus/ painostus	☐ Väkivalta	☐ Omaisuusvahinko	☐ Muu, mikä?
Keneen kohdistui			
☐ Ilmoittaja itse	☐ Lähiomainen	☐ Muu, kuka?	
Miten tapahtui			
☐ Kasvokkain	☐ Puhelinkeskustelu	☐ Kortti/ kirje	☐ Muu, mikä?
Missä tapahtui			
☐ Laitoksessa	☐ Laitoksen ulkopuolella, missä?		
Tapahtuma-aika ja -paikka			
Onko todistajia			
☐ Ei	☐ On, kuka/ ketkä?		
Fyysiset ja psyykkiset seuraukset (vapaaehtoinen)			
☐ Ei seurauksia	☐ Fyysiset vammat, mitä?		
	☐ Tarvittu hoito, mitä?		
	☐ Tarvittu sairausloma, aika?		
	☐ Muu, mitä?		
Käytettiinkö ampuma-asetta/ teräasetta/ muuta vastaavaa			
☐ Ei	☐ Kyllä, mitä?		
Tapahtumakuvaus			
☐ tapahtumakuvaus jatkuu erillisellä paperilla			
Onko ilmoittajalla vaatimuksia tapauksen johdosta			
☐ Ei	☐ On, mitä		
Päiväys/.....	Ilmoittajan allekirjoitus		

ILMOITUS VÄKIVALLASTA, UHKAUksesta TAI MUUSTA PAINOSTUKSESTA

B

4) Laitos

Laitos	Ilmoitusnumero/.....
--------	-------------------------------

5) Tiedot uhkaajasta

Uhkaajan sukunimi ja etunimet	Henkilötunnus
Uhkaaja on ☐ Vankeusvanki ☐ Nuorisovanki ☐ Vankilasta vapautunut ☐ Tutkintavanki ☐ Sakkovanki ☐ Muu ☐ Pakkolaitosvanki ☐ Vangin omainen	
Päärikos	Rangaistuksen pituus
Aikaisemmin tehty ilmoitus/ tuomittu väkivallasta, uhkauksesta tai muusta painostuksesta ☐ Väkivalta ☐ Uhkaus ☐ Ei tietoa ☐ Ei	
Onko päihteiden vaikutuksen alainen ☐ Kyllä, mikä? ☐ Ei ☐ Ei tietoa	

6) Tapauksen käsittely ja seuraamukset

Seuraamukset ja turvaamistoimenpiteet ☐ Ei seuraamuksia ☐ Kurinpitorangaistus, mikä? ☐ Rikosilmoitus ☐ Muu, mikä?	
Laaditut selvitykset ☐ Kuulustelupöytäkirja ☐ Vangin kuuleminen ☐ Tapaus selvitys ☐ Muu selvitys, mikä/mitkä?	
Onko samasta tapauksesta tehty muita ilmoituksia ☐ Ei ☐ On, ilmoitusnumerot:	
Onko tapauksen johdosta aloitettu kriisitilanteiden jälkihoito ☐ Ei ☐ On, milloin? / /	
Päiväys / /	Laitoksen edustajan allekirjoitus, virka-asema ja nimenselvennys

Laitos:

Vankila:	Päivämäärä:	Laboratorionäyte-nro (lab. täyttää)
Sukunimi:	Etunimi:	Henkilötunnus:
KOHTAAMISEN AIKANA TEHDYT HAVAINNOT		
Reaktiokyky: ☐ normaali ☐ hidastunut ☐ erittäin hidas	Fyysiset oireet: ☐ ei ole ☐ hikoilu ☐ vapina ☐ oksentaminen ☐ levottomuus	Huone: ☐ siisti ☐ epäsiisti ☐ suttuinen
Osaako Suomea: ☐ kyllä ☐ ei ☐ puutteellisesti	Puhe: ☐ selvää ☐ sopertelevaa ☐ puuroutunutta ☐ sammaltavaa	Puhuteltavuus, ajan ja paikan taju: ☐ kyllä ☐ ei ☐ puutteellinen ☐ kyllä ☐ ei
Mieliala, käytös: ☐ rauhallinen, hallittu ☐ kiihtynyt ☐ hyökkäävä ☐ tuttavallinen ☐ suhteettoman hilpeä ☐ tylsistynyt ☐ uhitteleva ☐ itkuinen ☐ euforinen, "menee lujaa" ☐ ahdistunut ☒ ailahteleva		Kävely: ☐ varmaa ☐ laahaavaa ☐ huojuvaa ☐ tasapainohäiriöitä
Silmät: ☐ ei poikkeavaa ☐ sidekalvot punoittavat ☐ vetiset, kiiltävät ☐ levottomat		Pupillit: ☐ normaalit ☐ voimakkaasti laajentuneet ☐ pistemäiset
Muuta huomioitavaa:		
Muut havainnot: (kaikki talteenotetut jauheet, tabletit jne., muut huomiota herättävät seikat huoneessa, henkilössä; lisätiedot tarvittaessa kääntöpuolelle):		
Havainnointi alkoi klo:		Havainnointi päättyi klo:

Päihtymystila suljetussa laitoksessa: ☐ ilmeinen ☐ syytä epäillä ☐ ei ole päihtynyt	Päihtymystila avolaitoksessa: ☐ ilmeinen ☐ vanki vaatii virtsakoetta laitoksessa ☐ ei vaadi virtsakoetta ☐ syytä epäillä ☐ ei ole päihtynyt
--	--

Paikka ja aika:	_____
Allekirjoittajat:	_____
Nimen selvennykset:	_____
Virkanimike:	_____

Laitos:

Jatkotoimenpiteet:

Päiväys:

Alkoholin haju: ☐ kyllä ☐ ei	Puhalluskoe: ☐ kyllä, klo % ☐ kyllä, klo % ☐ ei ☐ ei voida suorittaa ☐ kieltäytyi	Virtsatestimenetelmä ja posit. tulos: <hr/> ☐ methamp. ☐ opiaatit ☐ THC ☐ kokaiini ☐ amfetamiini ☐ bentsodiatsepiini ☐ kieltäytyy, syy:
---	--	--

Virtsanäyte:

Virtsanäyte pyydetty klo:

Virtsanäyte annettu klo:

Virtsanäyte lähetetty varmistettavaksi:

 kyllä
 ei

Tulos:

Verikoe:

Tutkimuksen määrääjä: _____

Päiväys:

Klo:

Missä otettu: _____

Verikoe otettu vankilassa, näytteen ottaja: _____

Tulos:

Lisätietoja (vangin selvityksen varmistaminen esim. lääkkeiden osalta terveydenhuoltohenkilökunnalta):**Henkilöntarkastus:**

Löydöt: (mitä ja mistä)

Ympäristön tarkastus:

Löydöt: (mitä, mistä ja ajankohta)

Muut toimenpiteet:

- sijoitettu yksinäishuoneeseen RTL 2:10 c järjestyksen turvaamiseksi
- ilmoitettu terveydenhuoltoon; kenelle
- erillään määrääjäksi (RTL 2:9 d § tai TVL 6 a §):
- toimitettu henkilönkatsastukseen (RTL 2:9 b § ja TVL 5 §):

Päiväys ja allekirjoitus: